

บทที่ 5

การขยายตัวของชนชั้นกลางและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิง อุปถัมภ์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในจังหวัดชลบุรี

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ที่ก่อรูปขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเจ้านายที่เป็นชนชั้นนำในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกับนายทุนจีนได้พัฒนาขยายตัวขึ้นไปสู่ชนชั้นกลางกลุ่มอื่น ๆ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และโครงสร้างอำนาจรัฐภายหลังการเข้ามามีอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคมจากการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 คือ การขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีอันเนื่องมาจากการเปิดการค้าเสรีและการยกเลิกระบบไพร่อันเนื่องมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเปลี่ยนระบอบการเมืองสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจรัฐหลังการสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาครูปแบบใหม่ ดังนั้น ในการวิเคราะห์การขยายตัววัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวจะนำเสนอหัวข้อที่เกี่ยวข้องในบทที่ 5 ดังนี้

1. การขยายตัวของชนชั้นกลางในจังหวัดชลบุรี
2. ปัจจัยและเงื่อนไขการผลิตซ้ำของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในจังหวัดชลบุรี
3. สรุปท้ายบท

การขยายตัวของชนชั้นกลางในจังหวัดชลบุรี

การขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองในระดับชาติ 2 ประการคือ การขยายตัวของการค้าเสรีจากผลกระทบของการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงและการยกเลิกระบบไพร่

การขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีอันเนื่องมาจากการขยายตัวการค้าเสรีเกิดขึ้นหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 เนื่องจากการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการค้าแต่เดิมที่ผูกขาดโดยรัฐสยามไปสู่การค้าเสรีโดยภาคเอกชนมากขึ้น การค้าเสรีดังกล่าวนำไปสู่การขยายตัวของตลาดภายในเมืองต่าง ๆ ของชลบุรี ดังนั้น จึงก่อให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการมากขึ้นอันจะนำไปสู่การขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรี ดังนี้

สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นการผนวกเศรษฐกิจไทยเข้าไปในวงจรของระบบทุนนิยมโลก

โดยใช้ลัทธิล่าอาณานิคม การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 เป็นการทําระหว่างประเทศไทยกับประเทศมหาอำนาจอังกฤษ แต่หลังจากนั้นก็ยังมีประเทศตะวันตกอีก 14 ประเทศก็ได้ทำสัญญากับประเทศไทยในลักษณะเดียวกัน เนื้อหาของสนธิสัญญาเบาว์ริงมีสาระสำคัญดังนี้คือ (ชัยยงค์ ประดิษฐศิลป์, 2535, หน้า 18)

1. ให้ยกเลิกการผูกขาดทางการค้าของรัฐบาลโดยพระคลังสินค้า และให้เปิดการค้าโดยเสรีกับประเทศอังกฤษ พ่อค้าอังกฤษสามารถทำการซื้อและขายสินค้าต่าง ๆ กับประชาชนโดยตรง
2. ให้ไทยเก็บภาษีสินค้าขาเข้าและสินค้าขาออกไม่เกินร้อยละ 3 และจะเก็บได้เพียงครั้งเดียว

3. ให้ไทยรับรองสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษ

การบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงในเมืองชลบุรีมีผลให้เกิดการค้าเสรีภายในประเทศเป็นสำคัญเนื่องจากเกิดข้อจำกัดของการค้าระหว่างประเทศที่มีผลมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง กล่าวคือชนชั้นนำของรัฐสยามแต่เดิมนั้นมีความคาดหวังที่จะใช้เกาะสีชังเป็นพื้นที่สำหรับการสร้างท่าเรือเพื่อให้เรือขนาดใหญ่หรือเล็กจอดทอดสมอและเป็นที่ขนถ่ายสินค้าได้ ความคาดหวังเช่นนี้ก็เกิดมาจากการเขียนของจอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้เขียนบันทึกไว้ในเอกสารว่า (วราภรณ์ ทินานนท์, 2522, หน้า 48)

“...ทางฝั่งตะวันออกของอ่าว (อ่าวไทย : ผู้เขียน) เราเห็นว่าถ้าพิจารณาจากผลสำรวจอาจจัดสร้างท่าเรือได้อีก 1 ท่า คือ ที่เกาะสีชัง จากจุดนี้เรือลงไปถึงเส้นรุ้งที่ 11 มีเกาะใหญ่น้อยเรียงรายอยู่ทั่วไปตามชายฝั่ง มีร่องทางเดินเรือและที่ทอดสมอเป็นอย่างดีคืออยู่ระหว่างเกาะ ฉะนั้นจึงนับเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมจะสร้างท่าเรือขนาดใหญ่...”

อาจกล่าวได้ว่า การเดินเรือผ่านเกาะสีชังนั้นนักเดินเรือจะแวะขึ้นหยุดพักเติมน้ำหรือเสบียงอาหารอยู่เสมอโดยจะเดินเรือในฤดูร้อนและฤดูฝนเรือจะจอดหลบคลื่นลมทางท้ายเกาะสีชังด้านทิศเหนือ ส่วนในฤดูหนาวจะมีลมตะวันออกเฉียงใต้พัดออกจากฝั่งแรงมาก จึงทำให้ จอห์น ครอว์ฟอร์ด สนใจเขตนี้อย่างมากจนมีการกล่าวถึงความสำคัญของชายฝั่งทะเลในเอกสารฉบับเดียวกันว่า (สุจิต พงศ์กล้า, 2528, หน้า 18)

“...ถ้าโอกาสอันยากก็ใครจะก่อตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้น ในเกาะใดเกาะหนึ่งในอ่าวสยาม... หมู่เกาะสีชังซึ่งเป็นที่เหมาะสมจะใช้เป็นท่าเรือที่อยู่เส้นทางเดินเรือของพวกสยามที่ต้องเดินผ่านจัดว่าเป็นทำเลที่อำนวยประโยชน์มากที่สุด ในการก่อตั้งศูนย์กลางการค้าหากที่แห่งนั้นหรือสถานที่ใดที่มีลักษณะดังกล่าวนี้อยู่ได้ปกครองของรัฐบาลของชาติใดในยุโรป ข้าพเจ้าก็อาจทำนายได้ว่าที่นั่นต้องกลายเป็นแหล่งรวมการค้าให้แก่ประเทศโดยรอบอ่าวสยามที่จะดำเนินกิจการกับญวนและ

ประเทศในภาคพื้นเอเชีย เมืองอัสตงคตและทักษิณประเทศ ในขณะเดียวกันกับการที่จะช่วยขยาย
ธุรกิจการค้ากับต่างประเทศเหล่านั้นได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นซึ่งขณะนั้นยังไม่มีผู้ใดทำเช่นนั้นเลย...”

การกล่าวถึงความสำคัญของเกาะสีชังที่ จอห์น ครอว์ฟอร์ด กล่าวไว้นั้นเป็นการมองเห็น
ความสำคัญของเกาะสีชังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ต่อมา
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ความสำคัญของเกาะสีชังกลับกลายเป็นความหวังของ
ชนชั้นนายสยาม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่โปรดฯ ให้มีแผนการพัฒนาเกาะสีชังให้เป็น
ท่าเรือน้ำลึกสำหรับการขยายตัวทางการค้าต่างประเทศหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง แผนการพัฒนา
ดังกล่าวจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรวจทำแผนที่หยั่งน้ำและ
ตรวจศิลาได้นำตามเส้นทางเรือที่จะเดินทางไปมาโดยละเอียด โดยที่ใดที่มีศิลาได้นำที่อาจเป็น
อันตรายต่อเรือ พระองค์ก็จะทรงโปรดเกล้าฯ ให้สั่งทุ่นเหล็กมาทอดไว้เป็นเครื่องหมายแก่ชาวเรือ
นอกจากนี้แล้วยังมีการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ บนเกาะสีชัง เช่น ท่าทวนธง
ท่าภาณุรังษี สะพานอัยยวงศ์ อัยยวงคประภาคาร เสาธงอัยยวงศ์ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข สโมสร
ชาวต่างประเทศ บ่ออัยยวงศ์ ถนนอัยยวงศ์ ถนนวิชชุ อัยยวงควัน เป็นต้น ท่าเรือจะช่วยอำนวยความสะดวก
แก่ราษฎรชาวเกาะสีชัง ผู้ที่มาพักผ่อน พักรักษาตัว ตลอดจนจนถึงรองรับเรือสินค้าและ
ผู้คนจากนานาชาติอารยประเทศที่เข้ามาติดต่อค้าขายในสยาม (ภารดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 77-82)

ความพยายามที่จะพัฒนาเกาะสีชังเพื่อการค้าส่งออกไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากเมื่อ
เกิดเหตุการณ์วิกฤตการณ์ทางการเมืองระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 หรือที่รู้จักกันทั่วไป
ในนามของ “วิกฤตการณ์ ร.ศ.112” เกาะสีชังก็ถูกลดบทบาทลงอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้จากการ
ระงับการก่อสร้างพระตำหนักและพระที่นั่งเกาะสีชังต้องถูกระงับไป ขณะเดียวกันพระบรม
วงศานุวงศ์เหล่านี้ก็ให้ความสำคัญกับเกาะสีชังน้อยลง ตัวอย่างเช่น การไม่เสด็จฯ ประทับพักผ่อน
เหมือนเช่นในอดีต หรือการรื้อถอนไม้จากพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์ไปสร้างพระที่นั่งวิมานเมฆ
 เป็นต้น

จากการระงับการพัฒนาเกาะสีชังเจ้านายไทยจึงหันไปพัฒนาท่าเทียบเรือที่อ่างศิลา
แทนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือพาณิชย์ที่แวะเข้ามาจอดเทียบท่าขนถ่ายสินค้าในบางฤดูกาล
โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวเนื่องจากบริเวณเกาะสีชังมีคลื่นลมแรง ทำให้เรือไม่สามารถที่จะเข้ามา
จอดเทียบท่าได้ ดังนั้น จึงต้องมีการพัฒนาท่าเทียบเรืออ่างศิลาเพื่อใช้เป็นท่าเรือ (ภารดี มหาจันทร์,
2548, หน้า 22)

ความพยายามที่จะทำให้อ่างศิลาเป็นท่าเทียบเรือและขนถ่ายสินค้ายังเห็นได้จากกรณีที่พระวิภาวดีและพระยาชลยุทธโยธินต่างแข่งขันกันยื่นหนังสือขอสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อ่างศิลา และสร้างท่าเรืออ่างศิลาเพื่อขนถ่ายสินค้าจากเรือสินค้าเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการในเวลานั้นได้พยายามไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองท่านให้ร่วมมือกันทำเป็นโครงการเดียวกันจนในที่สุดพระยาชลยุทธโยธินเสนอให้เป็นของหลวง แต่ไม่ปรากฏว่ามีการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-อ่างศิลาเนื่องจากกรมหลวงเทววงษ์โรปกการเสนาบดี กระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้นคำริปัญหาความไม่ปลอดภัยและความจำกัดทางธรรมชาติของอ่างศิลาที่ไม่สามารถจะพัฒนาเป็นท่าเรือน้ำลึกที่จะรองรับการขยายตัวทางการค้าได้ (ภารดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 65)

ความล้มเหลวของแผนที่จะพัฒนาเกาะสีชังและอ่างศิลาเป็นท่าเรือจึงมีผลให้ไม่สามารถขยายตัวการค้าต่างประเทศในจังหวัดชลบุรีโดยตรง แต่การบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงก็มีผลต่อการขยายตัวของการค้าภายในประเทศคือ การขยายตัวของตลาดของเมืองต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี ตัวอย่างเช่น

การขยายตัวของการค้าเสรีหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงได้นำมาสู่การขยายตัวของตลาดในตัวเมืองชลบุรีดังจะเห็นได้จากบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพในปี พ.ศ. 2443 ที่ระบุว่า ตลาดในเมืองชลบุรีเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่มีความยาวกว่า 400 เมตรและกว้างถึง 4 วา โดยปลูกด้วยไม้จริงและมุงหลังคาด้วยสังกะสี นอกจากนี้ จากการเสด็จประพาสตลาดชลบุรีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2451 ก็แสดงให้เห็นถึงความใหญ่โตของตลาดในตัวเมืองชลบุรี ได้จากพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งที่ว่า (อธิก สวัสดิมงคล และธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2550, หน้า 19)

“เดินกว่าจะสุดตลาดข้างใต้ถึงที่ว่าการ ไกลพอใช้ได้ ร้อนเต็มที่ทั้งใส่เกือก แต่เป็นเกือกชูบง ยังร้อนขึ้นมาจนดินพอง”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2454 มีการก่อสร้างตลาดผักและตลาดปลาขึ้นอีกอย่างละหนึ่งแห่งในตัวเมืองชลบุรี โดยกรมพระคลังข้างที่ ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกตลาดบริเวณนี้ว่า “ตลาดพระคลังข้างที่” และเมื่อการค้าภายในตัวเมืองชลบุรีมีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีการสร้างตลาดเพื่อรองรับการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าขึ้นอีกหนึ่งแห่งบริเวณปากซอยคูำพล ในปี พ.ศ. 2478 หลวงบุรีบริบาล (เสียง อุทัยสถานนท์) เป็นผู้ลงทุนก่อสร้างตลาดนี้ โดยหลวงบุรีบริบาลให้ชื่อตลาดแห่งนี้ว่า “ตลาดบุรีบริบาล” แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “ตลาดล่าง” และเรียกตลาดพระคลังข้างที่ว่า “ตลาดบน” นอกจากนี้แล้วภายในตัวเมืองชลบุรียังมี ตลาดยี่สาน และตลาดของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์อีกด้วย (สุบิน สืบสงวน, 2519, หน้า 18-20)

ภาพความคับคั่งของการค้าขายภายในเมืองชลบุรีในช่วงเวลาดังกล่าว ยังเห็นได้จากในช่วงฤดูหีบอ้อย จะพบว่า บรรดาเจ้าของโรงหีบอ้อยต่างพากันจ้างเจ้าของเกวียนให้บรรทุกซึ่งตกลงจ้างกันไว้แล้ว บรรทุกน้ำตาลทรายแดงที่หีบได้บรรจุกระสอบก กะสอบละ 13 กระสอบ กระสอบหนึ่งมีน้ำหนัก 60 กิโลกรัม มาส่งให้นายทุน (เกี้ยวจู้) ในตลาดตัวเมืองชลบุรี ดังนั้นในแต่ละเช้าจะมีเกวียนบรรทุกน้ำตาลมาจอดบริเวณวัดกลาง วัดกำแพง หน้าและหลังศาลเจ้าแก้วมรกต โรงหมูและที่ว่างอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะสถานที่ดังกล่าวเป็นศูนย์รวมของพ่อค้าที่จะมารับซื้อน้ำตาลเพื่อส่งไปขายยังกรุงเทพฯ เราจะพบว่า ในแต่ละเช้าจึงมีผู้คนเป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละคนก็จะทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น เจ้าของเกวียนเมื่อได้รับค่าจ้างแล้วก็เดินเที่ยวหาซื้อของตามที่ตนต้องการ ขณะที่นายเจ้าของโรงหีบก็จะจัดการให้กุ๊ลิ (จับกัง) ซึ่งเป็นชาวจีนเอาน้ำตาลลงจากเกวียน หลังจากนั้นก็จะหาซื้อสิ่งของที่ทางโรงหีบต้องการไม่ว่าจะเป็น กระสอบก เชือกปอ ปูนขาว ข้าวสารและอาหารต่าง ๆ ขึ้นบรรทุกเกวียน (สุบิน สืบสงวน, 2519, หน้า 23)

ในกรณีของตลาดที่พนัสนิคม จะพบว่าในปี พ.ศ. 2443 เมื่อครั้งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จไปตรวจราชการที่อำเภอพนัสนิคมและอำเภอท่าตะกู ก็ได้ไปตรวจตลาดพนัสนิคม พระองค์ได้บรรยายให้เห็นถึงสภาพของตลาดพนัสนิคมว่าสร้างเป็นห้องแถวด้วยไม้จริงอยู่สองข้างถนน ยาวประมาณ 320 เมตร และ “ดูครึกครื้นมันคงกว่าที่ตลาด” ในส่วนของพนัสนิคม ทรงบันทึกไว้ว่า เมืองพนัสนิคมเดิม เป็นเมืองที่มีทำเลที่ตั้งดีที่สุดในเมืองหนึ่ง เพราะภูมิประเทศเป็นท้องทุ่ง (ที่ราบ) อยู่ระหว่างทะเลกับป่า มีแหล่งน้ำจากภูเขาไหลผ่านไปลงทะเลหลายสาย พื้นดินเป็นดินดำเหมาะแก่การทำนา (ภารดี มหาขันธ์, 2552, หน้า 104-105)

ขณะที่ตลาดในอำเภอท่าตะกูเดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองพนัสนิคมและเป็นตลาดของเมืองท่าทางน้ำที่เกิดจากชุมชนชาวจีนที่มาปลูกเรือค้าขายในแถบริมคลองที่เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำบางปะกง จะพบว่า ตลาดท่าตะกูจะเป็นที่รวมของผลิตผลทางการเกษตรกร เช่น กุ้ง ปลา หอย ก่อนที่จะส่งไปขายที่ตลาดในเมืองชลบุรี พนัสนิคม และบ้านบึง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสถานที่ซึ่งพ่อค้าแม่ค้าจากพนัสนิคมและเมืองชลบุรี หาผลไม้มากขาย และยังมารับบรรทุกข้าวจากเมืองพนัสนิคมจำนวนมากอีกด้วย ตลาดแห่งนี้จากการตรวจราชการของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ได้ทรงบันทึกไว้ว่า “ดูเป็นปึกแผ่นมาก สร้างเป็นห้องไม้ทั้งไม้จริงและไม้ไผ่ ดูคึกคักไม่แพ้ตลาดที่อำเภอพนัสนิคมหรือจะคึกคักกว่า” (ภารดี มหาขันธ์, 2552, หน้า 105)

ตลาดบ้านท่าตะกูยังเป็นที่มาเรือของเมืองพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ดังปรากฏในรายงานการตรวจราชการมณฑลปราจีนบุรีของกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ระบุไว้ว่า (ศรีบุญญา คันธะชีพ, 2540, หน้า 144)

“บ้านท่าตะกูเป็นท่าเรือของเมืองพนัสนิคม มีเรือเสาเรือใบใหญ่น้อยบรรทุกสินค้าเข้ามาขาย แลมารับบรรทุกเข้าเมืองพนัสนิคมที่นี้เป็นอันมาก การซื้อขายมากจึงเกิดตลาดตั้งเป็นปึกแผ่น เป็นโรงร้านเครื่องไม้ไผ่บ้างไม้จริงก็มาก ครีกร้านเสมอตลอดเมืองพนัสนิคมหรือจะยิ่งกว่า”

การขายของตลาดต่าง ๆ ในเมืองชลบุรีส่งผลให้การขยายตัวของการค้าระหว่างอำเภอต่าง ๆ ภายในชลบุรีมากขึ้น เช่น การค้าระหว่างเมืองชลบุรี เมืองพนัสนิคมและท่าตะกู จะพบว่าได้มีชาวจีนกลุ่มหนึ่งตั้งกองคาราวานประมาณ 40 คน โดยใช้ช้างและไม้คานหาบสินค้า เช่น ของป่า ผัก จากตลาดพนัสนิคมมาขายที่ตลาดชลบุรี แล้วซื้อปลาหนึ่ง ปลาเค็มหรือสิ่งของต่าง ๆ ที่ชาวบ้านพนัสนิคมต้องการหาบกลับไปขาย แต่เนื่องด้วยระยะทางที่ไกลกว่า 24 กิโลเมตร ทำให้ต้องเดินทางกันหลายชั่วโมงและไม่สามารถเดินทางกลับได้ภายในหนึ่งวัน กองคาราวานเหล่านี้จึงแบ่งออกเป็น 2 พวก ๆ ละประมาณ 20 คน หาบสินค้าสวนทางกันไปมาเป็นประจำทุกวัน นอกจากนี้ แล้วกองคาราวานเหล่านี้ยังได้รับจ้างนำเงินที่ได้จากการเก็บภาษีอากรจากอำเภอพนัสนิคมเข้ามาส่งในตัวเมืองชลบุรี หรือการนำเงิน แบบฟอร์มและเครื่องเขียนต่าง ๆ จากเมืองชลบุรีไปส่งยังที่ว่าการอำเภอพนัสนิคมอีกด้วยโดยในแต่ละเที่ยวของการเดินทางจะมีเจ้าพนักงานหรือตำรวจขี่ม้าควบคุมคอยดูแล (สุบิน สืบสงวน, 2519, หน้า 28)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า เส้นทางระหว่างตัวเมืองชลบุรีและพนัสนิคมนับเป็นทางเกวียนทำให้การคมนาคมมีความยากลำบากทั้งในช่วงฤดูแล้งและฤดูฝน กล่าวคือ ในฤดูแล้งล้อเกวียนจะกัดแผ่นดินจนเป็นฝุ่นฟุ้ง ส่วนในฤดูฝนจะเป็นโคลน บางแห่งฝนพัดดินไหลไปกับน้ำทำให้ทางเกวียน บางแห่งนาสองข้างสูงกว่าทางเกวียนแต่เส้นทางดังกล่าวก็เป็นเส้นทางที่มีผู้คนเดินไปมาค้าขายวันละมาก ๆ จนมีร้านค้าตั้งขายอาหารตลอดเส้นทาง ดังนั้น พระองค์จึงเสนอว่า ถ้าทำทางคนเดินให้สะดวกทั้งฤดูแล้งและฤดูฝนน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการค้าขายมาก และการทำทางก็ไม่น่าจะยากลำบากนัก เพียงแต่ปักกรุยและพูนดินบ้างเล็กน้อยให้มีทางกว้างประมาณ 2 เมตร ถ้าทางผ่านเข้าไปในที่บ้านที่นาของใครก็ให้ขอแรงคนเหล่านั้นช่วยทำในเวลาที่ไม่ว่างจากการทำนา ซึ่งชาวบ้านไม่น่าจะเดือดร้อนมากนัก ทั้งนี้เพราะในช่วงฤดูฝนชาวบ้านก็ได้ใช้เส้นทางสะดวกขึ้นด้วย (ภารดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 104-106)

จากที่กล่าวมาข้างต้นโดยสรุปแล้วจะพบว่า ปัจจัยการค้าเสรีจากการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงมีผลต่อการขยายตัวของตลาดภายในเมืองต่าง ๆ ของชลบุรีอันจะนำไปสู่การขยายการผลิตเพื่อขายและการขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอเนื้อหารายละเอียดในช่วงต่อไป แต่อีกปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีหลังการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริง ก็คือ การล้มเลิกระบบไพร่ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอ ดังนี้

ระบบไพร่ซึ่งเป็นการควบคุมกำลังคนโดยชนชั้นเจ้านายและชาวบ้านสยามมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาถูกฟื้นฟูอย่างจริงจังในช่วงสร้างกรุงเทพมหานครเนื่องจากระบบไพร่ถูกทำลายอย่างมากหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในการฟื้นฟูระบบไพร่ดังกล่าวผลปรากฏว่าไม่สามารถทำให้ระบบไพร่มีประสิทธิภาพเหมือนดังเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้ว่าในช่วงต้นรัตนโกสินทร์จะมีการลดเวลาเข้าเฝ้ารับราชการของไพร่หลังจาก 6 เดือนต่อปี ในสมัยกรุงศรีอยุธยามาเป็น 4 เดือนต่อปีในสมัยรัชกาลที่ 1 และเหลือ 3 เดือนต่อปีในสมัยรัชกาลที่ 2 นอกจากนี้ ยังมีการลดเวลาเข้าเฝ้ารับใช้มุลนายของไพร่สมให้เหลือเพียง 2 เดือนต่อปีอีกด้วย

ต่อมาเมื่อมีการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงและการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้น ระบบไพร่จึงไม่สามารถเป็นฐานอำนาจที่เข้มแข็งและยังผลประโยชน์จากการเก็บภาษีให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์เนื่องจากมีการหลบหนีของไพร่ออกจากระบบ กลุ่มเจ้านายและขุนนางมักมีการสะสมกำลังไพร่ไว้ในมือของตนเอง รวมทั้งการเกิดปัญหาการค้างชำระเงินส่วยจากไพร่ ดังนั้น ชนชั้นนำกลุ่มเจ้าจึงได้ยกเลิกระบบไพร่โดยมีการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การเลิกทาสในปี พ.ศ. 2417 การเปลี่ยนรูปแบบการควบคุมกำลังคนด้วยระบบไพร่ไปเป็นการควบคุมคนแทน โดยการปกครองท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทยที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2442 และการจัดการกองทัพสมัยใหม่ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2448

การยกเลิกระบบไพร่มีผลให้กระบวนการปลดปล่อยชาวบ้านสยามออกมาพ้นจากการของระบบไพร่และเกิดการขยายตัวของชนชั้นกลางกลุ่มใหม่เกิดขึ้นนอกเหนือจากกลุ่มชาวจีนอพยพ ชนชั้นกลางชาวสยามกลุ่มนี้ได้มีส่วนร่วมในการสร้างระบบการผลิตเพื่อขายใน 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ ระบบนายทุนการเกษตร (Landlord) และการผลิตของเกษตรกรรายย่อย (Simple commodity production)

การขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีจากการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงและการปลดปล่อยชาวบ้านสยามจากการยกเลิกระบบไพร่ได้รับการยอมรับฐานะทางชนชั้นอย่างเป็นทางการเมื่อมีการยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล (Private property) ของรัฐในสังคมไทย การยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อมีการประกาศกฎหมายรับรองกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ในปี พ.ศ. 2404 เมื่อรัฐออกพระราชบัญญัติว่า หากรัฐต้องการที่ดินที่มีผู้ครอบครองก็จะมีการจ่ายเงินทดแทนให้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2444 รัฐยังได้ออกพระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดินซึ่งพระราชบัญญัติทั้งสองฉบับเป็นการแสดงว่า รัฐยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเหนือที่ดินในทางกฎหมาย ซึ่งกฎหมายแต่เดิมถือว่าที่ดินเป็นของพระมหากษัตริย์ ที่ประชาชนมีสิทธิ์เพียงครอบครองเพื่อทำมาหากินเท่านั้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 72)

แต่กระบวนการการมีโฉนดที่ดินที่เป็นเอกสารสิทธิที่สมบูรณ์นั้นจะต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน ได้แก่ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2542, หน้า 73)

1. ใบเหยียบย่ำ (สค.1) ซึ่งแสดงการเป็นผู้จับจองใช้ทำประโยชน์
2. ใบจองเป็นหลักฐานชั่วคราวแสดงถึงสิทธิของผู้เข้าไปจับจองในขอบเขตจำกัด
3. ใบ สน. 3 เป็นหนังสือรับรองการทำประโยชน์ที่ค่อนข้างมั่นคงกว่าหลักฐานสองอย่างแรก

เราพบว่า การบังคับใช้กฎหมายรับรองกรรมสิทธิในที่ดินมีผลในภาคปฏิบัติอย่างเห็นได้ชัดในปี พ.ศ. 2409 เมื่อศาลยอมรับว่าใบเสร็จเสียภาษีแสดงความเป็นเจ้าของที่นานัน ๆ คำพิพากษาดังกล่าว หมายความว่า สิทธิในที่ดินได้ถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นกรรมสิทธิในทรัพย์สิน ดังนั้นในเวลาต่อมาจะพบว่า มีการซื้อขายในภาคเอกชนเกิดขึ้น กรณีตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2420 ที่ดินตามฝั่งคลองประเวศน์บุรีรมย์ราคา 1-1.5 บาทต่อไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2445 ที่ดินแถบคลองรังสิตขายกันในราคาไร่ละ 5 บาท และยังได้เพิ่มเป็นไร่ละ 20 บาทในเวลาต่อมา (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546, หน้า 21)

สำหรับการบังคับใช้นโยบายการมีกรรมสิทธิในที่ดินในจังหวัดชลบุรีจะพบได้จากบันทึกความเห็นของท่านเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เรื่อง การออกตราจองชั่วคราว โปรดเกล้าฯ ให้ใช้ตราพระราชบัญญัติออกตราจองชั่วคราวขึ้นไว้เพื่อตอบสนองความประสงค์ของราษฎร ดังนั้น จึงให้มีกองข้าหลวงทำการทดลองออกตราจองชั่วคราวที่เมืองชลบุรีในปลายปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) (เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ เรื่องที่ 2 ร.5กษ 4.4 (1-15))

จากการขยายตัวของการค้าและตลาดในเมืองต่าง ๆ ของชลบุรีและการปลดปล่อยชาวบ้านสยามจากการล้มเลิกระบบไพร่ได้นำไปสู่การขยายตัวของชนชั้นกลางในชลบุรีเนื่องจากกลุ่มชาวจีนอพยพและชาวบ้านสยามที่ได้รับการปลดปล่อยได้เข้าร่วมทำการขยายการผลิตเพื่อขายเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดที่เพิ่มขึ้น การผลิตเพื่อขายในชลบุรีที่ขยายตัวขึ้นในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่สำคัญ ได้แก่ 1. การขยายตัวของการทำประมงพาณิชย์ 2. การขยายตัวของการปลูกพืชเศรษฐกิจ 3. การขยายตัวของอุตสาหกรรมน้ำตาล 4. การขยายตัวของอุตสาหกรรมต่อเรือ 5. การบุกเบิกอุตสาหกรรมป่าไม้ 6. การขยายตัวของธุรกิจข้าว

1. การขยายตัวของการทำประมงพาณิชย์

การทำประมงพาณิชย์ในชลบุรีที่ขยายตัวหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ได้แก่ ปลาทุและหอยที่เป็นสินค้าโดยส่งไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ และส่งออกไปต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเรื่องปลาทุของเมืองชลเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2419 ไว้ดังนี้ว่า (กรมศิลปากร, 2514, หน้า 176-177)

“ในฤดูเดือน 12 จนถึงเดือน 2 เป็นฤดูปลาทุเข้าโปิ๊ะ ราษฎรเจ้าของโปิ๊ะได้ปลาแล้วทำเป็นปลาทุเค็ม บรรทุกเรือเข้าไปจำหน่ายที่กรุงเทพฯ เป็นสินค้าไปเมืองต่างประเทศ ปีหนึ่งเป็นปลาประมาณสหมื่นตัวเศษ ตั้งแต่เดือน 5 ไปจนถึงเดือน 7 ราษฎรจับหอยแมลงภูที่ได้ปักหลักไว้ในทะเลมาต้มแล้วเก็บเนื้อหอยฝั่งเคดแห้งแล้ว บรรจุกะสอบบรรทุกเรือเข้าไปขาย ณ กรุงเทพฯ ชั่งน้ำหนักเป็นสินค้าจำหน่ายไปต่างประเทศปีหนึ่ง 1,300 หาบเศษ”

ส่วนหอยเป็นสินค้าที่เมืองชลบุรีได้ทำมาก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริงและมาขายตัวหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง การหาหอยปรากฏให้เห็นในข้อเขียนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกถึงการถึบกระดานหาหอยในชายทะเลของชาวบ้านเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2419 ว่า (อธิก สวัสดิมงคล และธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2550, หน้า 29)

“...ราษฎรที่ทำโปิ๊ะจับปลาในทะเลนั้นทำได้แต่ฤดูกาลเดือน 12 ไปจนถึงเดือน 3 เป็นฤดูลมตะเภาพัดกล้า คลื่นจัด โปิ๊ะแตก ต้องหยุดการจับปลาจนเดือน 12 ในระหว่างหยุดการจับปลาทำโปิ๊ะไม่ได้นั้นราษฎรหากินด้วยลงฝั่อกลากอวนจับปลาและถึบกระดานเก็บหอยชายทะเล...เวลาน้ำลงไปที่ชายเลนก็จะเห็นชาวบ้านถึบกระดานควรวดเร็วคล่องแคล่วยิ่งนัก...”

การถึบกระดานเก็บหอยนี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาชีพประมงชายฝั่งที่มีมานานของชาวเมืองชลบุรี เมื่อว่างเว้นจากการจับปลาชาวประมงก็จะถึบกระดานเก็บหอยตามชายทะเลโคลนส่วนใหญ่หอยที่เก็บจะเป็นหอยแครงซึ่งชายทะเลชลบุรีจะมีหอยแครงชุกชุมมาก ใช้เวลาถึบกระดานเก็บหอยไม่ถึงชั่วโมงก็สามารถเก็บหอยแครงได้หลายกิโล

การถึบกระดานเก็บหอยนั้นต้องอาศัยทักษะการฝึกฝนที่จะสังเกตว่า โคลนเลนบริเวณใดมีหอยแครงอาศัยอยู่ ชาวประมงจะรู้ว่าหอยแครงอยู่ตรงบริเวณไหน ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วหอยแครงจะฝังตัวอยู่ในโคลนลึกลงไปประมาณ 1-2 นิ้ว โคลนด้านบนจะมีรอยปูคของฟองอากาศที่เกิดจากการหายใจของหอยแครง ทำให้เป็นจุดสังเกตว่ามีหอยแครงฝังตัวอยู่ สุนทรภู่ได้บรรยายถึงชาวบางปลาสร้อยที่ถึบกระดานเก็บหอยว่า (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 87)

“อันนารีที่ยังสาวพวกชาวบ้าน ถึบกระดานถึบตระกร้าเที่ยวหาหอย
ดูแคล่คล่องล่องแล่นแฉลบลอย เอาขาห้อยทำเป็นทางไปกลางเลน”

2. การขยายตัวของการปลูกพืชเศรษฐกิจ

การขยายตัวของการปลูกอ้อยอันเกิดจากการที่รัฐส่งเสริมให้เมืองชลบุรีเป็นเขตเพาะปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล ดังนั้น การปลูกอ้อยทำน้ำตาลของเมืองชลบุรีจึงมีการขยายตัวอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443 เป็นต้นมาเนื่องจากซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศของชลบุรีที่เหมาะสมต่อการทำไร่มากกว่าทำนา เพราะมีสภาพดินทรายค่อนข้างหยาบมีกรวดปน และโดยเฉพาะที่เขตบ้านบึง อำเภอมือเมือง มีสภาพ

ดินที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกอ้อย คือ เป็นดินที่มีระดับอยู่ไม่ลึกทำให้มีความชุ่มชื้นอยู่ตลอดเวลาแม้ฝนไม่ตก (สุมาลี พันธุ์ธรา, 2543, หน้า 73-75)

ผลผลิตการขยายตัวการปลูกอ้อยเท่าที่มีหลักฐานสามารถแสดงให้เห็นได้จากตารางที่ 4 จะพบว่า แนวโน้มการขยายตัวของพื้นที่การปลูกอ้อยชลบุรีคือ ในปี พ.ศ. 2452 มีการปลูกอ้อยในชลบุรี 5,165 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 13.88 หรือพื้นที่ปลูกอ้อยทั่วทั้งประเทศ แต่มาถึงปี พ.ศ. 2467 มีการปลูกอ้อยเพิ่มขึ้นเป็น 17,166 ไร่ คิดเป็นประมาณหนึ่งในสามของประเทศ

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบจำนวนไร่อ้อยในจังหวัดชลบุรีกับจำนวนไร่อ้อยทั่วพระราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2450-2467 (ศรัณญา คันธาชิต, 2540, หน้า 123)

พ.ศ.	จำนวนไร่อ้อย (ไร่)		คิดเป็นร้อยละ (%)
	ทั่วพระราชอาณาจักร	ชลบุรี	
2450	43,124	-	-
2451	35,763	-	-
2452	37,213	5,165	13.88
2453	38,542	4,629	12.01
2454	40,718	7,427	18.24
2455	39,134	4,371	11.17
2456	42,530	7,471	17.69
2457	42,530	7,193	16.91
2458	45,057	7,250	16.09
2459	43,241	4,294	9.93
2460	50,051	14,674	29.32
2461	52,800	12,472	23.62
2462	59,840	7,930	15.91
2463	57,214	-	-
2464	39,029	29,515	52.56
2465	38,074	13,630	35.80
2466	32,845	15,415	46.93
2467	55,835	17,166	30.74

นอกจากนี้ การปลูกพืชเศรษฐกิจในชลบุรีหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงขยายตัวอย่างช้า ๆ บนเกาะสีชัง โดยพื้นฐานการดำรงชีพของชาวเกาะสีชังก็เป็นชุมชนชายทะเลทั่วไป เป็นการหาปลา มาเป็นอาหารเพื่อยังชีพประกอบกับการทำไร่บ้างเล็กน้อย แต่หลังจากสนธิสัญญาเบาว์ริงจะพบว่า มีการขยายตัวการเพาะปลูกที่เกาะสีชังโดยเฉพาะไร่ผลไม้ต่าง ๆ ดังรายงานของพระยาสมุทรธานุ รักรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรปราการกล่าวถึงการทำไร่บนเกาะสีชังในปี พ.ศ. 2445 ได้บันทึกไว้ว่า (เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2545, หน้า 40-41)

“ในเวลานี้ได้เห็นมีคนยกไร่เพิ่มขึ้นใหม่ ๆ หลายแห่ง...”

นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า ที่เกาะล้านก็มีการทำไร่ผลไม้เกิดขึ้นหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ดัง รายงานว่า (เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2545, หน้า 40-41)

“ที่เกาะนี้มีไร่สับปะรด แลน้อยหน้ากับทับทิม แต่ไร่สับปะรดมีมากกว่าทำบนเขาโดยมาก แลดูขึ้นไปตามพื้นล่างดูไร่สับปะรดเห็นเป็นท้องแถวงามดี ทางหากินในเกาะนี้มีการทำไร่หาหอย เป็นพื้น แต่การทำไร่เจริญกว่าเกาะสีชังหลายส่วน”

ความแตกต่างระหว่างการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เกาะสีชังและเกาะล้านเป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัย ใหม่มีการสันนิษฐานว่าเป็นเพราะที่เกาะสีชังเน้นกิจกรรมด้านการค้าเป็นสำคัญมากกว่า ทำให้ผู้คน ไม่ค่อยให้ความสนใจกับการบุกเบิกทำไร่มากนัก ในขณะที่เกาะล้านนี้มีไร่เป็นทำเรือนถ่ายสินค้า จึงต้องพึ่งพาอาศัยการเกษตรมากกว่า ประกอบกับคนที่อาศัยอยู่ในเกาะล้านนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ย้าย ถิ่นฐานมาจากเกาะสีชังและอำเภอศรีราชาจึงมุ่งแสวงหาที่ดินทำกินใหม่

3. การขยายตัวของอุตสาหกรรมน้ำตาล

กล่าวโดยทั่วไปในระดับประเทศจะพบว่า หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 5 อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายขาวชบเซาหลงเนื่องจากการส่งออกมีปริมาณลดน้อยลงและตกต่ำอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2413 เนื่องจากยุโรปที่เคยเป็นตลาดสำคัญในการซื้อน้ำตาลทรายจากไทยสามารถทำการ ผลิตน้ำตาลจากหัวผักกาดสำหรับการบริโภคเองได้จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2432 ไทยจึงเลิกการส่งออก น้ำตาลทรายอีกทั้งต้องส่งน้ำตาลทรายเป็นสินค้านำเข้าอีกด้วย อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายจึงอยู่ ในภาวะชบเซาและทำผลิตเพื่อบริโภคภายในประเทศเท่านั้น

แต่การบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงไม่ได้มีผลกระทบไปสู่การทำลายอุตสาหกรรม น้ำตาลในชลบุรีเนื่องจากในเมืองชลบุรีนั้นการผลิตน้ำตาลทรายแดง ซึ่งแตกต่างจากการผลิตน้ำตาล ในภูมิภาคอื่น ๆ ที่จะเน้นการผลิตน้ำตาลทรายขาว ประกอบกับลักษณะการผลิตน้ำตาลทรายในเขต เมืองชลบุรีมีความแตกต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ที่ส่วนใหญ่เจ้าของโรงหีบอ้อยจะเป็นทั้งผู้ปลูกอ้อย หรือเป็นเจ้าของไร่อ้อยเอง ขณะที่มณฑลอื่น ๆ ผู้ปลูกอ้อยส่วนใหญ่ต้องกู้เงินจากโรงหีบอ้อย

ความแตกต่างดังกล่าวจึงทำให้การผลิตเพื่อขายในรูปแบบอุตสาหกรรมน้ำตาลที่มีอยู่เดิมในชลบุรีสามารถพัฒนาต่อไปได้ (อำพิกา สวัสดิ์วงศ์, 2545, หน้า 55)

กล่าวโดยสรุปแล้วหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงอุตสาหกรรมน้ำตาลในเมืองชลบดียังคงมีแนวโน้มที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากบันทึกในจดหมายรายวันของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ที่ทรงบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2443 เมื่อพระองค์เดินทางไปตรวจพื้นที่ที่ช่องมะเฟืองเขาเขียว สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้เขียนเกี่ยวกับอุตสาหกรรมน้ำตาลในเมืองชลบดียไว้ตอนหนึ่งว่า (สรัญญา คันธาชิต, 2540, หน้า 120)

“ในเวลานี้ การปลูกไร้อ้อยทำน้ำตาลในเมืองชลบดีย กำลังเจริญมีโรงหีบอ้อยในปีนีกว่า 80 โรง แลยังจะเจริญได้อีก...ที่เขาเขียวนั้นแต่เดิมไม่มีใครมีใครกล้าไปทำไร้อ้อย กลัวความไข้ แต่ใน 4-5 ปีนี้ มีคนไปถางป่าทำไร่มากขึ้นทุกที เพราะที่ใหม่ดั้นไม่งามดี ประชาชนจึงพากันไถน สร้างเลตั้งโรงหีบอ้อยปนอันมาก”

นอกจากนี้ ในรายงานการตรวจราชการฉบับดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่าอุตสาหกรรมน้ำตาลยังคงเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญอย่างมากในพื้นที่ของเมืองชลบดีย ตามบันทึกดังกล่าวที่ว่า (สรัญญา คันธาชิต, 2540, หน้า 121)

“ทุกวันนี้ น้ำตาลทรายเป็นสินค้าสำคัญของเมืองชลบดียอย่างหนึ่ง”

นอกจากนี้ อุตสาหกรรมน้ำตาลในชลบดียได้ขยายการผลิตอีกด้วยเมื่อมีการนำเครื่องจักรสมัยใหม่มาใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระยาพิพัฒน์โกษา ที่สั่งซื้อเครื่องจักรไอน้ำมารับจ้างหีบอ้อยแก่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง เราจะพบว่า กิจการรับจ้างหีบอ้อยของพระยาพิพัฒน์โกษา มีชาวบ้านมาใช้บริการเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันโรงหีบอ้อย ซึ่งแต่เดิมจะตั้งอยู่บริเวณรอบ ๆ ตัวเมืองชลบดียก็ได้เริ่มกระจายไปแถวพื้นที่ใกล้เคียงนอกตัวเมืองชลบดีย กล่าวคือ

ในปี พ.ศ. 2458 เมืองชลบดีย มีโรงหีบอ้อยถึง 107 แห่ง กระจายตามอำเภอต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ อำเภอเมือง 76 แห่ง อำเภอท่าตะกู 24 แห่ง อำเภอพนสนธิคม 5 แห่ง อำเภอบางพระ 2 แห่ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 โรงหีบอ้อยก็เริ่มกระจายไปในแถบบ้านบึง เนื่องจากพื้นที่แถบบ้านบึงนั้นเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกอ้อยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีระดับน้ำในดินอยู่ไม่ลึกทำให้มีความชุ่มชื้นอยู่ตลอดเวลาแม้ฝนจะแล้ง เป็นผลให้พื้นที่ในเขตบ้านบึงแห่งนี้มีโรงหีบอ้อยกว่า 60-70 โรงและจากผลของการขยายตัวและจำนวนโรงหีบอ้อยที่เพิ่มขึ้นในเขตบ้านบึงนั้นทำให้เกิดการอพยพของผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก กระทั่งนำไปสู่การขยายตัวของตลาดและกลไกรัฐเข้ามาในเขตบ้านบึง เช่น การเกิดตลาดบ้านบึงหรือ การขยายเขตการปกครองในชลบดียจากการมีผู้คนเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านบึงเป็นจำนวนมาก ทางราชการจึงรวมตำบลในท้องที่

อำเภอบางปลาสร้อยจังหวัดชลบุรีแล้วตั้งเป็นกิ่งอำเภอขึ้นที่บ้านบึงในปี พ.ศ. 2464 การเกิดและเติบโตของกิ่งอำเภอบ้านบึงพบว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือของภาคเอกชนโดยเฉพาะนายอำนาจ เนื่องจางค์ ที่ได้ยกที่ดินบริเวณใกล้เคียงตลาดให้กับรัฐบาล พร้อมทั้งได้ชักชวนให้บรรดาเจ้าของโรงหีบอ้อยร่วมบริจาคเงินเพื่อสร้างสถานีตำรวจและสร้างที่ทำการกิ่งอำเภอ (ศรีธัญญา คันธาชิต, 2540, หน้า 125; เรื่องวิทย์ ลืมปนาท, 2545, หน้า 37)

กระทั่งปี พ.ศ. 2463 พบว่า มีโรงหีบอ้อยเพิ่มขึ้นในชลบุรีอีก 191 แห่ง กระจายไปตามอำเภอต่าง ๆ คือ อำเภอบางปลาสร้อย 121 แห่ง อำเภอพนัสนิคม 34 แห่ง อำเภอพานทอง 35 แห่ง อำเภอศรีราชา 1 แห่ง

การขยายตัวของอุตสาหกรรมน้ำตาลดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการผลิตที่ต้องใช้ความสัมพันธ์แบบนายทุนและแรงงานที่เรียกว่า การผลิตแบบทุนนิยม (Capitalist found production) เกิดขึ้นในชลบุรี ดังนี้

การก่อรูปของกลุ่มแรงงานในอุตสาหกรรมน้ำตาลจะพบว่า แรงงานที่ผลิตน้ำตาลส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นชาวจีน โดยเฉพาะเป็นชาวจีนแต่จิวถึง 80-90 % นอกนั้นเป็นคนไทยลาวปนกัน โดยลูกจ้างที่อยู่ในโรงงานเป็นแรงงานชาวจีน ส่วนลูกจ้างในไร่ที่ปลูกและตัดอ้อยเป็นชาวนาไทยที่ว่างเว้นจากฤดูทำนา (ศรีธัญญา คันธาชิต, 2540, หน้า 125-127; เรื่องวิทย์ ลืมปนาท, 2545, หน้า 37)

การก่อรูปของกลุ่มนายทุนที่เป็นผู้ประกอบการทำไร้อ้อยและโรงหีบอ้อยน้ำตาลในจังหวัดชลบุรีสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

กลุ่มที่ 1 เรียกว่า “เกี้ยวจู” คือ ผู้ที่ให้เงินกู้ขั้นแรกหรือเป็นนายทุนเงินกู้

กลุ่มที่ 2 เรียกว่า “หลงจู” คือ ผู้ที่กู้เงินจากเกี้ยวจูเอาไปสร้างโรงหีบและปลูกอ้อยหรือเป็นนายทุนการเกษตร

กลุ่มที่ 3 เรียกว่า “ไร่เกี้ยว” คือ เป็นผู้กู้เงินไปจากหลงจูอีกต่อหนึ่งและเป็นผู้ลงทุนทำไร่ปลูกอ้อยซึ่งมีลักษณะของเกษตรกรรายย่อย

ความสัมพันธ์ระหว่างหลงจูกับไร่เกี้ยวก็คือ เมื่อไร่เกี้ยวปลูกอ้อยได้เท่าใดต้องเอาไปให้หลงจูหีบ เมื่อหลงจูหีบเป็นน้ำตาลแล้วไร่เกี้ยวจะต้องแบ่งน้ำตาลให้กับหลงจูครึ่งหนึ่ง (ศรีธัญญา คันธาชิต, 2540, หน้า 125-127)

ในกรณีของกลุ่มนายทุน “หลงจู” ที่ทำไร่หิบนั้นยังสามารถแบ่งเป็นอีก 2 พวกคือ พวกหนึ่งทำด้วยทุนของตนเองและ อีกพวกหนึ่งยืมเงินของผู้อื่น (เกี้ยวจู) มาทำเป็นทุน หลงจูที่ยืมทุนเขาไปทำนั้นโดยต้องเสียดอกเบี้ยให้เกี้ยวจูตามธรรมเนียมโดยนับเวลาตั้งแต่ปลูกอ้อยไปจนถึงหีบอ้อยได้น้ำตาล แต่เมื่อได้น้ำตาลแล้ว ถ้าเอาน้ำตาลนั้นมาขายกับเกี้ยวจูที่เป็นเจ้าเงินซึ่งเกี้ยวจูควรจะไม่คิดดอกเบี้ย แต่ไปคิดลดค่าขายน้ำตาลแทนเอาราคาหีบละ 25 สตางค์ทุกๆ หาบ ตามธรรมดาถ้าโรงหีบ

ใดเป็นลูกหนี้เกี่ยวจู้ เมื่อหีบน้ำตาลได้เท่าใด ต้องนำน้ำตาลนั้นมาขายแก่เกี่ยวจู้ทั้งหมดจนพอกับเงินทุนที่ยืมไป ราคาซื้อขายกันจะคิดราคาในท้องตลาดเป็นเกณฑ์ ส่วนหลงจู้ที่ทำด้วยทุนของตนเองนั้นจะขายกับใครก็ได้ วิธีทำน้ำตาลนั้นโรงหีบบางโรงมีไร่ฮ้อยของตนเอง บางโรงผู้อื่นปลูกแล้วนำมาหีบแบ่งน้ำตาลกับเจ้าของโรงหีบคนละครึ่ง ในการลงทุนนั้นคิดเฉลี่ยในไร่หนึ่งคงปลูกฮ้อยทำน้ำตาลได้ไร่ละ 11 หาบ ในเฉลี่ยหาบหนึ่งหลงจู้ต้องลงทุนดังนี้ (ศรัญญา คันธาชัพ, 2540, หน้า 126-127)

ค่าซื้อฮ้อยไร่ละ 3 บาท	เฉลี่ยเป็นหาบละ	24 สตางค์
ค่าจ้างไถที่ปลูกไร่ละ 5 บาท	เฉลี่ยเป็นหาบละ	45 สตางค์
ค่าปลูกฮ้อยไร่ละ 5 บาท	เฉลี่ยเป็นหาบละ	45 สตางค์
ค่ารักษาฮ้อยตั้งแต่แรกปลูก		
จนถึงหีบได้ไร่ละ 25 บาท	เฉลี่ยเป็นหาบละ	2 บาท 27 สตางค์
ค่าอาหารสำหรับลูกจ้างตัดฮ้อยในไร่	เฉลี่ยเป็นหาบละ	15 สตางค์
ค่าจ้างตัดฮ้อยในไร่มาส่งถึงโรงหีบ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	29 สตางค์
ค่าอากรไร่ละ 37 สตางค์		
ไร่หนึ่งได้น้ำตาล 11 หาบ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	3 สตางค์
ค่าจ้างคนหาบแลกแรงกระบือ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	105 สตางค์
ค่าจ้างคนเก็บกากฮ้อย	เฉลี่ยเป็นหาบละ	20 สตางค์
ค่าจ้างคนปล่อยฮ้อยลูกหีบ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	10 สตางค์
ค่าจ้างคนเหยียบน้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	8 สตางค์
ค่าน้ำมันก๊าช (ตามตะเกียงเคียวน้ำตาล)	เฉลี่ยเป็นหาบละ	15 สตางค์
ค่ากากน้ำมันมะพร้าว-ปูนขาว	เฉลี่ยเป็นหาบละ	5 สตางค์
ค่าลูกหีบ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	19 สตางค์
ค่าเตา (เคียวน้ำตาล)	เฉลี่ยเป็นหาบละ	19 สตางค์
ค่าจ้างคนใส่ไฟเวลาเคียวน้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	10 สตางค์
ค่าจ้างคนเคียวน้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	13 สตางค์
ค่าซื้อกระสอบใส่น้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	40 สตางค์
ค่าจ้างเสมียนสำหรับโรงหีบ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	3 สตางค์
ค่าจ้างคนทำกับข้าว (เลี้ยงกูลี)	เฉลี่ยเป็นหาบละ	3 สตางค์
ค่าสร้างและซ่อมลูกหีบ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	3 สตางค์
ค่าฟืนเคียวน้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	50 สตางค์

ค่าอาหาร หมวก พลุ บุหรี่	เฉลี่ยเป็นหาบละ	50 สตางค์
ค่าภาณิน้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	25 สตางค์
ค่าจ้างเกวียนขนแต่โรงหีบถึงตลาด	เฉลี่ยเป็นหาบละ	50 สตางค์
ค่าจ้างกุลixonงเรือ	เฉลี่ยเป็นหาบละ	12 สตางค์
ค่าเช่ายังเก็บน้ำตาล	เฉลี่ยเป็นหาบละ	4 สตางค์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การทำไร้อ้อยและโรงหีบนั้นจะต้องทำในลักษณะแบบ
นายทุนคือ ผู้ประกอบการต้องจ่ายเงินในการลงทุนค่อนข้างมาก กล่าวคือ โดยเฉลี่ยในปีแรกต้อง
ลงทุนถึงไร่ละ 71 บาท 55 สตางค์ ปีที่ 2 ไร่ละ 43 บาท 87 สตางค์ รวม 2 ปี ไร่หนึ่งต้องลงทุน
115 บาท 42 สตางค์ ได้น้ำตาล 28 หาบ แบ่งให้หลงจู๊เสียครึ่งหนึ่งคงเหลือน้ำตาลอีก 14 หาบ คิดซื้อ
ขายกันตามราคาตลาดหาบละ 9 บาท 14 บาท เป็นเงิน 126 บาท คงมีกำไรภายในช่วงเวลา 2 ปี
ไร่หนึ่งเป็นเงิน 10 บาท 58 สตางค์เท่านั้น ดังนั้น การที่จะทำไร้อ้อยให้เจริญได้นั้นค่อนข้างยาก
ทำอาจไม่ได้กำไร แต่ต้องทำต่อไปเพราะเป็นหนี้สืบเนื่องต่อ ๆ กันมาจะเลิกก็ไม่ได้ในที่สุด
ผลประโยชน์ก็จะตกอยู่กับเกวียนผู้เดียว

4. การขยายตัวของอุตสาหกรรมการต่อเรือ

การต่อเรือในชลบุรีเป็นอาชีพที่เก่าแก่คู่กันมากับอาชีพการทำประมง อย่างไรก็ดี
การต่อเรือในชลบุรีมีการขยายตัวทำเป็นอุตสาหกรรมอย่างเด่นชัดช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 กล่าวคือ จากการค้นพบหลักฐานเรือโบราณจมอยู่บริเวณเกาะหน้าอ่าวพัทยาและ
เกาะสีชัง พบว่า เรือที่ต่อขึ้นนั้นจะเป็นเรือแบบเก่าแก่ ชลบุรีเป็นแหล่งต่อเรือที่ดำเนินกิจการมาแต่
โบราณ เนื่องจากข้อเสียด้านคุณภาพเรือ มีการกล่าวกันว่า เรือใบที่ต่อในชลบุรีเป็นที่เลื่องลือว่าวิ่ง
เร็วกว่าเรือใบที่ต่อจากอู่ต่อเรือในจังหวัดชายทะเลอื่น ๆ ของภาคตะวันออกเพราะช่างต่อเรือของ
ชลบุรีมีความชำนาญและมีฝีมือ หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงจะพบว่า อู่ต่อเรือของชลบุรีจะต่อเรือทั้งเรือ
ขนาดเล็กที่มีความยาวตั้งแต่ 5-7.50 เมตร เรือขนาดกลางที่มีความยาวตั้งแต่ 8-11.50 เมตร และเรือ
ขนาดใหญ่ที่มีความยาวเพียง 18-20 เมตร ส่วนวัตถุดิบที่ใช้ในการต่อเรือมี 2 ประเภทคือ (สุชาติ
เกาทอง, 2544, หน้า 204-205; บุญเดิม พันรอบ, 2551, หน้า 32-35)

4.1 วัตถุดิบหลักที่ใช้ในการต่อเรือ เช่น ไม้เนื้อแข็งคือ ไม้ประดู่ ไม้ตะเคียน ไม้เต็งรัง
ไม้มะค่าโมง ไม้สัก เป็นต้น ไม้เนื้อแข็งเป็นส่วนประกอบต้นเรือส่วนล่างที่ต้องจมอยู่ในน้ำ เป็น
ส่วนสำคัญของเรือ เช่น กระดูกงู ทวนหัว ทวนท้าย ไม้กระดาน เป็นต้น เครื่องล่างส่วนที่จมน้ำ
ทั้งหมดเหล่านี้ต้องทนน้ำไม่ผุง่าย และไม้เนื้ออ่อนคือ ไม้ยางสำหรับทำส่วนประกอบส่วนบนของ
เรือที่พักอยู่พ้นน้ำไม่จมน้ำ

4.2 วัตถุดิบที่ใช้ในการต่อเรือ เช่น ชัน น้ำมันยาง สีทาเรือ เครื่องยนต์ หมัน นีอต และ ตะปู เป็นต้น

5. การบุกเบิกอุตสาหกรรมป่าไม้

การบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงมีผลโดยตรงต่อการก่อเกิดของอุตสาหกรรมป่าไม้ใน ชลบุรี การทำอุตสาหกรรมป่าไม้ดังกล่าวเกิดจากการเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ของบริษัท ศรีมหาราชา ซึ่งนำโดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี การทำป่าไม้ในพื้นที่ศรีราชานั้นถือได้ว่าเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับเมืองชลบุรีเป็นอย่างมาก เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อ การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา โดยเฉพาะพื้นที่ศรีราชาอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ผลทาง การเมืองการปกครองจะพบว่า การเข้ามาของบริษัทศรีมหาราชาได้นำไปสู่การยกฐานะจากตำบล ศรีราชาเป็นอำเภอศรีราชา แต่ในในผลกระทบในเชิงลบอุตสาหกรรมป่าไม้อาจเป็นจุดเริ่มต้นใน การทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญของภาคตะวันออกตามมามากหลายแห่ง (การดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 92; เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2545, หน้า 43)

การเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่ศรีราชาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีนั้น เกิดขึ้น ในปี พ.ศ. 2438 เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรา ธิราช ได้ลาพักราชการเพื่อมารักษาตัวที่เกาะลอย ตำบลศรีราชา แขวงเมืองบางละมุง ต่อมาเมื่ออาการทุเลาลงท่านได้ออกสำรวจพื้นที่บริเวณตำบลศรีราชาและพบว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าว อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้นานาชนิดไม่ว่าจะเป็นไม้ตะเคียน ไม้ยาง ไม้กระบาก ฯลฯ

ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าในพื้นที่ศรีราชาและผืนป่าในภาคตะวันออกยังเห็นได้จาก การเข้าไปสำรวจของนายเอช ดับบลิว ฮอล พบว่า ป่าไม้ที่ตำบลศรีราชามีทั้ง ไม้ยาง กระบาก ยางู ตะแบก ยางแดงและไม้อื่น ๆ อีกกว่า 150 ชนิด และที่ตำบลหุบบอนมีไม้ตะเคียนประมาณ 4-5 หมื่นต้น ส่วนทางด้านตำบลหนองซ้อ นายรามานาคันได้ไปสำรวจป่าทางทิศตะวันตกซึ่งมีป่าที่บอยู่ 2 ตำบล คือ ตำบลกระตุ่มและตำบลหนองลังเล โดยเฉพาะที่ตำบลหนองลังเลมีไม้ยางแดง ไม้พยอบ ไม้ยาง ยางู เป็นจำนวนมาก โดยนายรามานาคัน ได้ประมาณจำนวนไม้ยางว่ามีจำนวนตั้งแต่ 10,000-20,000 ต้น ซึ่งสามารถตัดส่งโรงเลื่อยได้เป็นเวลาถึง 3 ปี (การดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 17-18)

ดังนั้น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงมีแนวคิดที่จะลงทุนทำกิจการป่าไม้ นับตั้งแต่นั้นเป็น ต้นมาโดยเริ่มตั้งแต่การจับจองและซื้อที่ดินไว้เป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทำป่าไม้ กระยาเลยที่ตำบลศรีราชา (การดี มหาจันทร์, 2552, หน้า 90)

กระทั่งในเดือนมกราคม พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าจึงมีพระบรม ราชานุญาตให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับสัมปทานทำป่าไม้กระยาเลยที่ตำบลศรีราชา พื้นที่

สัมปทานจะอยู่ระหว่างตำบลหนองค้อทางทิศตะวันออกไปจรดทิศตะวันตกที่ตำบลโรงโม่
ทิศเหนือตั้งแต่เขาหุบบอนไปจนถึงทิศใต้ที่ตำบลเขาหลัง (ภารดี มหาฉันท, 2552, หน้า 17)

เมื่อได้รับสัมปทานแล้วเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงเริ่มมีการลงทุนทำป่าไม้และ
อุตสาหกรรมแปรรูปไม้ด้วยเครื่องจักร ภายใต้บริษัทที่ชื่อ “ป่าไม้กระยาเลยศรีราชา” แต่บริษัท
ดังกล่าวก็ประสบปัญหาต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเงินทุน เทคโนโลยี การจัดการ
ปัญหาด้านแรงงานและการตลาด จนบางครั้งต้องหยุดกิจการ ต่อมาเจ้าพระยาสุรศักดิ์จึงได้ร่วมทุน
กับบริษัทบอร์เนียว จัดตั้งเป็น “บริษัทศรีราชาทุน” หลังการรวมทุนกับต่างชาติแล้วบริษัทศรีราชา
ทุน ก็ได้รับสัมปทานเพิ่มขึ้นเป็น 600 ตารางไมล์ โดยมีต้นไม้เกือบ 2 ล้านต้น ธุรกิจป่าไม้ดังกล่าว
ได้สร้างความมั่งคั่งให้กับกลุ่มชนชั้นนำอย่างมหาศาล ดังจะเห็นได้จากการรายงานของบริษัทฯ ใน
ปี พ.ศ. 2470 พบว่า หลังจากที่ได้รับสัมปทานให้เข้าไปทำไม้ในพื้นที่ตำบลศรีราชา จากรัฐบาลเป็น
ระยะเวลา 23 ปี บริษัทฯ ได้ตัดและชักลากไม้ ดังนี้ (ภารดี มหาฉันท, 2552, หน้า 91) 1. ไม้ยาง 6,568
ท่อนเป็นไม้ 644, 582 คิวบิกฟุต 2. ไม้ตะเคียน 1,101 ท่อนเป็นไม้ 92,174.9 คิวบิกฟุต
และ 3. ไม้อื่น ๆ 1,654 ท่อนเป็นไม้ 118,693 คิวบิกฟุต

กล่าวได้ว่าหลังจากที่ได้รับสัมปทานป่าไม้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา พื้นที่ตำบลศรีราชา
ได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น มีการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-ศรีราชา เพื่อ
เป็นเส้นทางในทางชักลากและลำเลียงไม้ออกไปยังต่างประเทศหรือการเข้ามาลงทุนของบริษัท
ขนาดใหญ่หลายบริษัท เป็นต้น จนกระทั่งปี พ.ศ.2474 เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีถึงแก่กรรม
สำนักงานพระคลังข้างที่ก็ได้เข้ามาบริหารจัดการบริษัทแทนและเปลี่ยนชื่อบริษัทเป็น “บริษัท
ศรีมหาราชา” หลังจากนั้นได้ขยายกิจการจากธุรกิจป่าไม้ แปรรูปไม้ เป็นการทำไม้อัดแบบต่าง ๆ
รวมถึงการทำที่นอนสายรุ้ง อย่างไรก็ดี ธุรกิจดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการ
ในที่สุดต้องขยายกิจการให้แก่บริษัทปูนซีเมนต์ไทย เมื่อบริษัทปูนซีเมนต์ไทยเข้ามาดำเนินการแทน
ก็ได้รับทุนกับบริษัทได้หวันและฮ่องกงเปิดเป็นบริษัทใหม่ โดยยกเลิกกิจการทั้งหมดที่เคย
ดำเนินการมา เหลือไว้เพียงแต่โรงงานทำที่นอนสายรุ้งและสิทธิในสัมปทานป่าไม้ 2 แผนก

ดังนั้น อุตสาหกรรมป่าไม้ของบริษัทศรีมหาราชา ก่อให้เกิดผลกระทบเชื่อมโยง (Linkage
effect) ไปสู่กิจการอื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรีจนทำให้พื้นที่ตำบลศรีราชาเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ชุมชน
และเศรษฐกิจขยายตัวอย่างกว้างขวางจนได้รับยกฐานะเป็นอำเภอ

6. การขยายตัวของธุรกิจข้าว

ธุรกิจข้าวหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงในชลบุรีนั้นเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว
เพื่อตลาด การทำโรงสี และการค้าขายข้าว อย่างไรก็ดี การขยายตัวการปลูกข้าวในชลบุรีก็มีข้อจำกัด
เพราะมีพื้นที่ปลูกข้าวครอบคลุมเพียงบางอำเภอดังกล่าวที่ว่า (ศรีบุญญา คันธาศิพ, 2540, หน้า 98)

“...พื้นที่ดินเมืองชลบุรีเป็นทรายแท้ ราษฎร โกงสร้างทำเปนสวน ทำไร่โดยมากเพราะ ถูกกับที่ แต่พื้นดินเมืองพนัสนิคมทำนาได้ผล...”

ดังนั้น ในตารางที่ 5 จะพบว่า มีจำนวนเนื้อที่นาในจังหวัดชลบุรีจะมีอยู่ใน 5 อำเภอหลัก คือ อำเภอบางปลาสร้อย, ศรีราชา, บางละมุง,พนัสนิคม,พานทอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460-2464

ตารางที่ 5 จำนวนเนื้อที่นาในจังหวัดชลบุรี (มีอยู่ใน 5 อำเภอหลักคือ อำเภอบางปลาสร้อย, ศรีราชา, บางละมุง,พนัสนิคม,พานทอง) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460-2464 (ศรัณญา คันธะชีพ, 2540, หน้า 100)

พ.ศ.	จำนวนเนื้อที่นา			
	เดิม (ไร่)	ที่ทำแล้ว (ไร่)	คงเหลือ (ไร่)	+เพิ่ม -ลด (ไร่)
2460	214,493	182,802	31,691	+
2461	214,493	130,358	84,135	+ 11,349
2462	225,842	167,894	57,948	+
2463	225,843	122,944	102,899	+
2464	225,839	189,239	36,600	-

การปลูกข้าวเพื่อตลาดในกรุงเทพฯ ของชาวนาในชลบุรีจะเกี่ยวข้องกับการขายข้าวของ ชาวนา ชาวนาส่วนใหญ่จะขายข้าวทันทีหลังจากที่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้วโดยจะมีพ่อค้าคนกลางที่เป็นชาวจีนและมีเรือบรรทุกข้าวเป็นของตัวเอง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวพ่อค้าข้าวจะล่องเรือขึ้นไปรับซื้อ ข้าวจากชาวนาตามลานข้าวในหมู่บ้านต่าง ๆ ราคาที่ซื้อพ่อค้าจะตีราคาเองโดยที่ชาวนาไม่มีสิทธิ์ กำหนดราคาเนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่จะไม่ทราบราคาข้าวเปลือกในกรุงเทพฯ ดังนั้น พ่อค้าข้าวจึง ได้รับประโยชน์จากการซื้อขายข้าวมาก ดังที่กรมทำชาয়กล่าวไว้ว่า (ศรัณญา คันธะชีพ, 2540, หน้า 110-111)

“...ข้าพเจ้าเห็นว่า ในระดัข้าวใหม่นี้ สกนี้ (พ.ศ. 2472) ราคาข้าวเปลือกคงจะต้องตกต่ำลง มากเนื่องจากราคาข้าวทางประเทศยุโรปและทั้งราคาข้าวทางเมืองสิงคโปร์ ส่องกง และชาวเหล่านี้ ได้ตกต่ำลง จริงอยู่ราคาข้าวเปลือกก็ต้องลดลง แต่หาได้ลดตามธรรมดาไม่ก็ ได้ถูกคนกลางมีพวก จีน เป็นต้น ได้กดราคาเสียอีกซ้ำหนึ่งเพราะนอกจากพวกจีนแล้ว ก็ไม่มีพวกไหนที่จะพากันไปซื้อ ข้าวเปลือก พวกเจ้าของข้าวเปลือกหรือชาวนาซึ่งเป็นคนไทยโดยมากก็จำเป็นต้องขายเพื่อ ได้เงินมา ใช้หนี้สินหรือใช้สอยการต่าง ๆ...”

ปัญหาดังกล่าวแม้ว่าทางราชการจะหาทางช่วยเหลือ ช่วยซื้อข้าวเปลือกแล้วจัดส่งมาขายพวกโรงสีโดยตรงซึ่งนอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวนาแล้วยังเป็นการช่วยพวกโรงสีด้วยแต่พวกโรงสีก็ถูกคนกลางกลั่นแกล้งโดยการไม่ขายข้าวเปลือกให้ แต่จะขอขึ้นราคาไปอีก ข้อมูลคำตอบของอนุกรรมการสภาพเผยแพร่พาณิชย์ พิจารณาสินค้าเข้า (ข้าว) ภายในที่มีต่อมณฑลต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2474 พบว่า (ศรัญญา คันทาชัพ, 2540, หน้า 111)

“...วิธีการของพ่อค้าซื้อขายข้าว (ผู้ตกเข้า) และชาวเรือที่เกี่ยวซื้อข้าวในลุ่มแม่น้ำบางปะกง โดยมากเป็นเงินตั้งร้านค้าขายในท้องที่ ผู้ตกเข้าโดยมากเป็นผู้มั่งคั่ง ชาวเรือเป็นผู้ซื้อแล้วไปขายเอากำไรตามโรงสี”

จะเห็นได้ว่า การค้าข้าวส่วนใหญ่ในชลบุรีนั้นพ่อค้าคนกลางที่เป็นชาวจีนเป็นกลไกสำคัญในการซื้อขายข้าวของชาวนาโดยพ่อค้าดังกล่าวจะรับซื้อข้าวตามหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่

ส่วนอุตสาหกรรมแปรรูปข้าวในชลบุรีนั้นก็พบว่า มีการขยายตัวขึ้นอย่างช้า ๆ หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2451-2462 โรงสีข้าวในจังหวัดชลบุรีมี 1 โรง ต่อมาในปี พ.ศ. 2463-2472 จังหวัดชลบุรีมีโรงสีข้าวเพิ่มขึ้นอีก 26 โรง (ศรัญญา คันทาชัพ, 2540, หน้า 114)

โรงสีข้าวส่วนใหญ่จะเป็นของนายทุนจีนเนื่องมาจากเหตุปัจจัยสำคัญ ๆ ดังนี้ (ศรัญญา คันทาชัพ, 2540, หน้า 115-116)

ประการแรก ความสามารถในการหาข้าวมาป้อนโรงสี เนื่องมาจากยังไม่มีมาตรฐานของข้าวเปลือกที่ค้าขายกัน แต่ข้าวเปลือกมีหลายชนิด เช่น ข้าวนาสวน ข้าวนาเมือง เป็นต้น และข้าวแต่ละชนิดจะมีคุณภาพและราคาต่างกัน พ่อค้าข้าวหรือแม้แต่ชาวนามักจะนำเอาข้าวหลายชนิดมาผสมกันทำให้เมื่อสีข้าวแล้วได้ข้าวราคาไม่ดี การซื้อขายข้าวระหว่างพ่อค้ากับโรงสีจึงต้องมีความไว้วางใจกัน แต่โรงสีของนายทุนจีนจะได้เปรียบโรงสีของชาวดะวันตกเพราะพ่อค้าข้าวส่วนมากเป็นชาวจีน ย่อมติดต่อช่องทางตลาดกับโรงสีของนายทุนจีน ส่วนการส่งข้าวไปขายยังต่างประเทศ เช่น ฮองกง จีน และสิงคโปร์นั้นจะอยู่ในมือนายทุนจีนซึ่งเป็นผู้ทำธุรกิจนี้อยู่แล้วเนื่องจากสะดวกในการติดต่อซื้อขาย

นอกจากนี้ นายหน้า (Broker) หรือคอมปราโดร์ (Comprador) ซึ่งส่วนมากเป็นนายทุนจีนจะทำหน้าที่ในการซื้อขายกับต่างประเทศโดยจะมีบทบาทผ่านการซื้อขายข้าวจากโรงสี การที่โรงสีข้าวมีความสัมพันธ์อันดีกับนายหน้าที่เป็นนายทุนจีนทำให้โรงสีของชาวจีนมีโอกาสสะสมทุนมากกว่าโรงสีของชาวดะวันตก

ประการที่สอง โรงสีของชาวจีนได้เปรียบในเรื่องทุน เนื่องจากพ่อค้าชาวจีนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชั้นสูงของไทยทำให้มีโอกาสในการลงทุนมากกว่า พบว่า พ่อค้าชาวจีนที่มีทุนไม่มากนักก็เช่าโรงสีของเจ้านายทำหรือเมื่อมีปัญหาทางการเงินก็สามารถกู้ยืมหรือจำนำกับ

พระคลังข้างที่ได้

ประการที่สาม โรงสีของชาวจีนมีเทคนิคในการสีข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารได้โดยตรง ในขณะที่โรงสีของชาวตะวันตกต้องสีให้เป็นข้าวกล้องเสียก่อน แต่ข้าวสารจะมีราคาถูกกว่าข้าวกล้อง ดังนั้น โรงสีของชาวจีนจึงมีต้นทุนมีการผลิตต่ำ แต่กำไรมาก จนในที่สุดนายทุนจีนสามารถได้ซื้อกิจการโรงสีข้าวชาวยุโรปได้ทั้งหมด ตัวอย่างเช่น โรงสีมอเตอร์ อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ของมิสซังโรมันคาทอลิกต้องเลิกทำกิจการให้ห้างเทียมฮวงเฮงเช่าทำแทน แต่ต่อมานายอากรไคซุนก็ไปรับทำแทนเนื่องจากมาจากการขาดทุน เป็นต้น

อย่างไรก็ดี กิจการโรงสีของนายทุนจีนส่วนใหญ่เป็นโรงสีขนาดเล็กจึงมีบทบาทในการรับสีข้าวและรับซื้อข้าวภายในท้องถิ่นหรือขายข้าวให้กับบริษัทค้าข้าวในกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ ส่วนการค้าทางทะเลที่ต้องอาศัยท่าเรือน้ำลึกจะอยู่ในมือของนายทุนยุโรป เช่น ท่าเรือที่เกาะสีชัง หรืออ่างศิลา ที่เรือสินค้าของชาวต่างชาติเข้ามาจอดและขนถ่ายสินค้าเข้ามายังกรุงเทพฯ

ปัจจัยและเงื่อนไขการผลิตข้าวของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในจังหวัดชลบุรี

การผนวกเศรษฐกิจไทยเข้าสู่วงจรของระบบทุนนิยมโลก โดยผ่านสนธิสัญญาเบาว์ริงนอกจากได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในประเทศไทยคือ นอกจากการขายตัวของการผลิตเพื่อขายแล้วยังมีผลนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเชิงโครงสร้างทางการเมืองระดับชาติ คือ การสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อย่างไรก็ดี ในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงแต่ก่อนการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นก็จะพบการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ที่ก่อรูปมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์เนื่องจากรัฐสยามยังคงใช้นโยบายอุปถัมภ์และควบคุมชาวจีนโดยให้ตำแหน่งราชการแก่นายทุนที่เป็นผู้นำจีนดังเช่นนโยบายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การให้ตำแหน่งราชการดังกล่าว ได้แก่ ตำแหน่งนายอำเภอจีน ตำแหน่งจางวางจีนหรือจางวางอำเภอจีน และระบบเจ้าภาษีนายอากร อย่างไรก็ดี กลไกรัฐดังกล่าวไม่ค่อยมีประสิทธิภาพในการดำเนินการมากนัก ดังนั้น ในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงรัฐไทยจึงได้เพิ่มกลไกอุปถัมภ์เพิ่มเติม ได้แก่ การใช้กลไกปลัดจีน และกงสุลจีน

1. ปลัดจีน ตำแหน่งปลัดจีนได้ถูกตั้งเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 4 ปลัดจีนมีฐานะเป็นหัวหน้าของนายอำเภอโดยปลัดจีนจะรับราชการภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าเมือง ปลัดจีนมักได้รับพระราชทานยศในระดับ “หลวง” และมีศักดินา 600-800 บางคนได้รับพระราชทานยศเป็น “พระ” มีศักดินา 600-1,000 ทั้งปลัดจีนและนายอำเภอจะรวมเรียกว่า “กรมการจีน” ซึ่งมีหน้าที่ดูแล

ชาวจีนทั่วไป ปลัดจีนเป็นตำแหน่งสูงสุดของกรมการจีนที่มีหน้าที่กว้างขวางกว่านายอำเภอคือ ดูแลชาวจีนทั้งเมืองและมีอำนาจตัดสินคดีถึงขั้นปรับไหมพินัย และสามารถทำหน้าที่รักษาการแทนเจ้าเมืองได้ รวมทั้งช่วยเจ้าเมืองปราบปรามจีนที่เป็นโจรผู้ร้ายด้วย

นอกจากนั้นกรมการจีนยังมีหน้าที่พิจารณาคดีความทั่วไปที่เกิดขึ้นในหมู่ชาวจีน ถ้าเป็นคดีความแพ่งความอาญาจะส่งมาให้เจ้าเมืองกรมการไทยพิจารณาโดยกรมการจีนจะไปนั่งฟังการพิจารณาคดีด้วย หน้าที่ของกรมการจีนอีกประการหนึ่งก็คือ การให้ความช่วยเหลือแก่ชาวจีนในเรื่องต่าง ๆ ที่จีนร้องเรียนและเป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมืองในปัญหาที่เกี่ยวกับชาวจีน อย่างไรก็ตามในหัวเมืองที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่มากนั้นขุนนางในระบบราชการที่รับผิดชอบทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองจึงประกอบไปด้วยเจ้าเมือง กรมการไทย และกรมการจีน

จากเอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ให้ข้อมูลการแต่งตั้งปลัดจีน ในกรณีของเมืองชลบุรีไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2399 ได้มีการแต่งตั้งขุนสนิทภักดี เป็นที่หลวงพิทักษ์จีนประจำ ปลัดจีนเมืองชลบุรี นอกจากนั้นยังมีการแต่งตั้งปลัดจีนในจังหวัดอื่น ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงใต้แต่งตั้งให้จีนใหญ่ บุตรจีนล้วน และเป็นหลานหลวงพิทักษ์ทศกร เจ้าภีษณน้ำตาต เป็นหลวงพิสุทธจีน ณ ชาติหรือหลวงพิสุทธจีนชาติ ดำรงตำแหน่งปลัดจีนเมืองฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2399 แต่งตั้งหลวงอภัยสมบัติ นายกองส่วรง เป็นที่หลวงปรานีจีนประจำ ตำแหน่งปลัดจีนเมืองตราด ในปี พ.ศ. 2406 แต่งตั้ง พระบูรพทิศจีนพิจารณา เป็นปลัดเมืองจันทบุรี เป็นต้น (สุรางค์ จันทวานิช, 2539, หน้า 124)

กรมการจีนซึ่งประกอบด้วยนายอำเภอจีนและปลัดจีนได้ถูกยกเลิกไปเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยรัฐบาลได้ตั้ง “กรมการพิเศษ” ขึ้นแทน แต่จะมีอำนาจและหน้าที่น้อยกว่ากรมการจีน กรมการพิเศษมีหน้าที่เพียงเป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมืองในปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวจีนและช่วยปฏิบัติราชการตามคำสั่งของเจ้าเมือง โดยไม่มีอำนาจหน้าที่ทางการบริหารหรือพิจารณาคดีความแต่อย่างใด ตำแหน่งของกรมการพิเศษเป็นเพียงตำแหน่งชั้นประทวนและได้รับแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเท่านั้น

2. กองสุลจีนในบังคับสยามหรือศาลจีน ศาลจีนได้ถูกจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2411 เพื่อทำหน้าที่พิจารณาคดีความทั่วไปและคดีแพ่งเกี่ยวกับชาวจีนทั่วราชอาณาจักร การดำเนินของศาลจีนจะใช้ภาษาและจารีตประเพณีจีนโดยตรงในการพิจารณาชำระความ กองสุลจีนที่จัดขึ้นนี้สังกัดกรมท่าซ้ายและจะมีผู้แทนของกองสุลจีนไปประจำอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนตั้งถิ่นฐานอยู่มาก หากผลการพิจารณาของกองสุลจีนในหัวเมืองไม่สามารถยุติคดีลงได้ก็จะส่งให้กองสุลจีนในกรุงเทพฯ พิจารณา แต่ถ้าเป็นความอาญาก็จะส่งให้เจ้าเมืองกรมการพิจารณาโดยที่ผู้แทนกองสุลจีนจะต้องฟังการพิจารณาคดีด้วย ตำแหน่งผู้แทนของกองสุลจีนนี้เรียกว่า กองสุลจีนในบังคับสยาม ผู้ที่แต่งตั้งคือเสนาบดีกรมพระคลัง เนื่องจากกองสุลจีนอยู่ในบังคับของกรมท่าซ้ายซึ่งสังกัดอยู่ในกรมพระคลัง

อีกทีหนึ่ง ผู้ที่คิดตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามคือ สมเด็จเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ทั้งนี้ เพื่อลดความยุ่งยากของชาวจีนในการขึ้นศาลไทยและเพื่อดึงชาวจีนให้คงอยู่ในบังคับของไทย เหมือนเดิม ไม่ให้ผลไปพึ่งพาอำนาจของตะวันตก

ความแตกต่างระหว่าง กรมการจีน และ กงสุลจีน คือ กงสุลจีนจะมีฐานะสูงกว่าและขอบเขตอำนาจกว้างกว่าโดยกงสุลจีน ดูแลคดีความของชาวจีนหลายเมือง ในขณะที่กรมการจีน จะดูแลชาวจีนเพียงเมืองเดียวจะดูแลเฉพาะคดีความทั่วไป รวมถึงการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่ชาวจีน กงสุลจีนได้ยกเลิกไปพร้อมกับการปฏิรูปการปกครองประเทศเนื่องจากในระยะหลัง ชาวจีนที่มีคดีความมักนิยมขึ้นศาลไทยมากกว่าศาลจีนเนื่องจากศาลไทยสามารถให้ความยุติธรรม ในการพิจารณาคดีได้ดีกว่า

เมื่อพิจารณากงสุลจีนในภาคตะวันออกจะพบว่า จะไม่มีการตั้งกงสุลจีนโดยตรงใน จังหวัดชลบุรี แต่จะไปตั้งที่จังหวัดฉะเชิงเทราเนื่องจากเป็นเมืองที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ ได้มีการโปรดเกล้าฯ ให้จีนหู่ แซ่ตัน ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิสุทธจินชาติและดำรง ตำแหน่งปลัดจีนให้ขึ้นเป็นกงสุลจีนมีหน้าที่รับผิดชอบพิจารณาคดีความของชาวจีนทั้งในเขต เมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2534, หน้า 127)

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ระหว่างชนชั้นนำในระบบศักดินาช่วง รัตนโกสินทร์ตอนต้นกับนายทุนจีนได้รับการผลิตซ้ำภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ของ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ ระบอบการเมืองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้นอำนาจอยู่ในมือของกลุ่มชนชั้นนำที่ประกอบด้วย กลุ่มเจ้าและขุนนางภายใต้อิทธิพลของขุนนางตระกูลบุนนาค แต่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีการปรับเปลี่ยนอำนาจมาอยู่ในมือของกลุ่มเจ้าแต่เพียง กลุ่มเดียว ดังนั้น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงเป็น โครงสร้างทางการเมืองที่อำนาจรวมศูนย์อยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ ระบอบการเมืองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ถึงแม้จะได้ชื่อว่าเป็นระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่ก็มีความหมายเพียงในแค่ว่าทฤษฎีเนื่องจากอำนาจทางการเมืองกระจายอยู่กับกลุ่มขุนนางส่วนกลาง, ขุนนางสวนภูมิภาค, เจ้าประเทศราชและสถาบันสงฆ์ด้วย เงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในอดีตก็คือ รัฐยังขาดระบบราชการที่มี ประสิทธิภาพ ขาดการคลังที่ดี ขาดเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่และขาดฐาน ทางเศรษฐกิจที่กว้างขวาง แต่ในช่วง พ.ศ. 2428-2475 ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์เต็มความหมายของคำนี้อย่างสมบูรณ์เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ กระบวนการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและอำนาจสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์นั้นเริ่มจาก การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ (พ.ศ. 2416) การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษา พระองค์ การเลิกระบบไพร่ การจัดตั้งกองทัพบกใหม่ และระบบการเกณฑ์ทหาร ในที่สุดจึงมี

การจัดตั้งระบบเสนาบดีใหม่ 12 ตำแหน่ง และจัดการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาล ในช่วงทศวรรษ 2430 (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2533, หน้า 121)

ส่วนการผลิตซ้ำของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ในชลบุรีหลัง การสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นสะท้อนให้เห็นได้จากการดำรงอยู่ของระบบเจ้าภี นายอากรที่เป็นกลไกระบบอุปถัมภ์ระหว่างชนชั้นนำไทยกับนายทุนจีนที่มีมาตั้งแต่ช่วงต้น รัตนโกสินทร์

ระบบเจ้าภีนายอากรที่มาใช้ในอุตสาหกรรมน้ำตาลในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นการผูกขาด โดยเจ้าภีนายอากรเพียงรายเดียวทั้งประเทศ แต่ภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงก่อนการสถาปนาระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมที่ผูกขาดเจ้าภีนายอากรน้ำตาลทราย ทั้ง 3 เขตเพียงคนเดียวมาเป็นการผูกขาดในแต่ละเขต ดังนี้ (ปรารธนา ศรีวิศาลศักดิ์, 2542, หน้า 89-90)

เขตที่ 1 เป็นเมืองตามลำน้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่สมุทรปราการ นครเขื่อนขันธ์ ขึ้นไป สวรรคโลก กำแพงเพชร รวม 19 หัวเมือง

เขตที่ 2 เป็นเมืองทางตะวันออก ได้แก่ ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี พนัสนิคม ชลบุรี บางละมุง ระยอง ตราด และจันทบุรี

เขตที่ 3 เป็นหัวเมืองทางตะวันตก ได้แก่ สมุทรปราการ นครชัยศรี สุพรรณบุรี สมุทรสาคร ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ปรานบุรี

ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงก่อนการสถาปนาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นั้นเจ้าภีนายอากรในจังหวัดชลบุรีถือว่าเป็นส่วนย่อยของระบบเจ้าภีนายอากรน้ำตาลทราย ในเขต 2 สาเหตุการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผูกขาดระบบเจ้าภีนายอากรจะเป็นไปตามหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวที่ว่า (พิมพ์อูมา โตสินธพ, 2548, หน้า 64)

“...น้ำตาลทรายทุกเมืองในพระราชอาณาเขต แต่ก่อนมีเจ้าภีเก็บภาษีอยู่คนเดียว เมื่อปีมะโรง อัฐศก น้ำตาลทรายซื้อขายกันมากกว่าแต่ก่อน...น้ำตาลทรายมีราคาขึ้น โรงน้ำตาล ทรายตั้งขึ้นอีกหลายโรง ในงวดปีมะเส็งนพศก เงินภาษีก็จะขึ้นได้อีกมากเห็นว่ามีเจ้าภีอยู่คนเดียว นั้นเงินจะมากนักจะขอรับพระราชทานแยกเป็น 3 เจ้าภีให้เก็บตามลำน้ำเจ้าพระยาภี 1 ตาม หัวเมืองฝ่ายตะวันออกภี 1 เก็บตามหัวเมืองฝ่ายตะวันตกภี 1...”

เจ้าภีนายอากรน้ำตาลทรายในเขตที่ 2 เกิดขึ้นในช่วงที่ชนชั้นนำไปมีการส่งเสริมการ ทำกิจการน้ำตาลในเขตเมืองฉะเชิงเทรา เราจะพบว่า ระบบเจ้าภีนายอากรมีผู้ผูกขาดที่สำคัญคือ หลวงพิทักษ์ทศกร โดยมีจิ้นยี่เป็นผู้ได้อุปถัมภ์ ในขณะที่เดียวกันหลวงพิทักษ์ทศกรก็อยู่ได้อุปถัมภ์ ของขุนนางตระกูลขุนนาค ดังมีคำกล่าวที่ว่า (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, ม.ล., 2529, หน้า 88-89)

“ถ้าใครประจบประแจงสมเด็จพระเจ้าพระยาที่มีชื่อ มีหน้า มีทรัพย์มากโดยได้โอกาสทำภาษีอากร”

ถึงแม้จะมีการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงแล้วแต่ระบบเจ้าภาษีนายอากรยังคงดำรงอยู่ได้ก็เนื่องจากระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นกลไกที่ให้ประโยชน์ต่อชนชั้นนำอยู่ กล่าวคือ ชนชั้นนำต้องการใช้นายทุนจีนในฐานะผู้ได้อุปถัมภ์ของกลุ่มเจ้าเป็นตัวแทนในการผูกขาดการเก็บภาษีของรัฐบาลเพราะตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้นห้ามมีการผูกขาดการค้าโดยรัฐตามที่มิระบุไว้ในข้อความสำคัญที่ว่า “ทางการไทยจะต้องเลิกผูกขาดการค้าของหลวง” วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา (Walter F. Vella) ได้อธิบายกลไกของระบบเจ้าภาษีนายอากรดังกล่าวไว้ดังนี้ (พลกุล อังกนันทน์, 2515, หน้า 16)

“การเก็บรายได้จากผลิตผลของประเทศนั้น ทางการของไทยใช้วิธีให้ข้าราชการและพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนรับเหมาผูกขาดไปเรียกเก็บเอง ตอนต้นรัชกาลจะใช้วิธีดังกล่าวนี้แต่เฉพาะในกิจการสองสามประเภทเท่านั้น แต่หลังจากได้ทำสนธิสัญญานับแรก (สนธิสัญญาพ.ศ. 2369) แล้ว ก็ได้ขยายวิธีการนี้ออกไปอย่างกว้างขวางจนน่าอัศจรรย์ทำให้การค้าของพระมหากษัตริย์ไทยกลายเป็นเรื่องเหนือกฎหมายไปซึ่งตามหลักการแล้ว วิธีนี้ได้กันเอาพระมหากษัตริย์ออกจากการค้า แต่ตามระบบใหม่ผลก็ยังคงเหมือนกันกับที่เคยเป็นอยู่ในแบบการค้าผูกขาดของพระมหากษัตริย์ นั่นคือ พระมหากษัตริย์และข้าราชการของพระองค์ยังคงยึดอำนาจการค้าไว้ แต่เปลี่ยนมาใช้วิธีผูกขาดภาษีสินค้าออกประเภทสำคัญแทน เช่น น้ำตาล ขาง พริกไทย เนื้อเค็ม ปลาเค็ม และรังนก...”

กล่าวโดยสรุป จากกรณีเจ้าภาษีนายอากรน้ำตาลทราย เราจะพบว่า ในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาระบบเจ้าภาษีนายอากรให้ดำรงอยู่เพื่อประโยชน์ของชนชั้นนำไทย แต่ในขณะเดียวกันก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผูกขาดการเก็บภาษีรายเดียว (Monopoly) มาสู่การผูกขาดน้อยราย (Oligopoly)

แต่หลังจากมีการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเปลี่ยนอำนาจทางการเมืองจากพันธมิตรกลุ่มเจ้าและขุนนางมารวมศูนย์มาอยู่ในกลุ่มเจ้าแต่เพียงผู้เดียวแล้วระบบเจ้าภาษีนายอากรในชลบุรีกลุ่มเจ้าได้กลายมาเป็นผู้อุปถัมภ์นายทุนจีนผู้เป็นเจ้าภาษีนายอากรแทนที่กลุ่มของขุนนางในตระกูลขุนนาง ตัวอย่างเจ้าภาษีนายอากรของชลบุรีที่อยู่ภายใต้อุปถัมภ์ของเจ้านายในราชวงศ์จักรีภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้แก่ หลวงอำนาจเงินนิกร และนายอากรเงินเหล็กสังสาร

ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ระหว่างหลวงอำนาจเงินนิกรกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏให้เห็นจากหลักฐานเมื่อครั้งเสด็จประพาสชลบุรีในปี พ.ศ. 2451

ก่อนเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2453 ในการเสด็จประพาสครั้งนี้หลวงอำนาจอจินนิกรได้ติดตามรับใช้รัชกาลที่ 5 ตลอด เช่น การจัดเรือฉล่องให้ประทับ เป็นต้น(อธิก สวัสดิมิ่งกล และธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2550, หน้า 19-21)

ความสัมพันธ์ระหว่างหลวงอำนาจอจินนิกรและรัชกาลที่ 5 สามารถเชื่อมโยงได้จากการที่หลวงอำนาจอจินนิกรโยกย้ายจากการแต่งงานกับกลุ่มเจ้าในตระกูลกุญชร โดยเฉพาะ ม.ร.ว. หลานกุญชร (เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์) ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากขุนพิพัฒน์ (ทอง) ชาวชลบุรีกับคุณปราง เป็นเจ้าของตลาดบ้านหม้อ มีบุตรสาว 3 คน คนโตชื่อ สุด คนกลางชื่อ ยิ้ม คนสุดท้องชื่อ อ้อม ขุนพิพัฒน์กับคุณปรางได้ยกตลาดบ้านหม้อให้เป็นของลูกสาวคนโต คือ คุณสุด ต่อมาเป็นหม่อมของหม่อมเจ้าสิงหนาท กุญชร คุณสุดเป็นหม่อมแม่ของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลานกุญชร) ส่วนพี่สาวคนกลางชื่อ ยิ้ม ได้สมรสกับนายเพ็ง พี่ชายของหลวงอำนาจอจินนิกร มีลูกสาวคนเดียว ชื่อ เขื่อน ซึ่งต่อมากลุ่มเขื่อนได้สมรสกับ หลวงบุรีรักษ์บดี (จอห์น สมุทรานนท์) คนสุดท้ายชื่อ อ้อม ได้สมรสกับหลวงอำนาจอจินนิกร มีลูกสาว 1 คน ชื่อ คุณฮั่ว ต่อมาภายหลังคุณฮั่วได้สมรสกับ นายกิมเล้ง วิวัฒน์พานิช

หลวงอำนาจอจินนิกรเป็นลูกของจีนปั้ง แซ่ตั้ง จีนปั้งเป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยตั้งแต่อายุ 17 ปี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2375 จีนปั้งได้เดินทางจากอำเภอไผ่แดง มณฑลแต้จิ๋ว ประเทศจีน มายังประเทศไทยโดยทางเรือ และมาตั้งหลักแหล่งที่เมืองบางปลาสร้อย และภายหลังได้ตั้งบ้านเรือนทำอาชีพประมงอยู่ที่สะพานบ้านจีน (สะพานสำราญราษฎร์) จีนปั้งได้ภรรยาเป็นคนไทยชื่อ ก่า และมีบุตรชายด้วยกัน 3 คน คือ 1. นายเพ็ง แซ่ตั้ง 2. นายฮั่ว แซ่ตั้ง (หลวงอำนาจอจินนิกร) 3. นายล้ง แซ่ตั้ง

หลวงอำนาจอจินนิกร ประกอบอาชีพการประมงและเป็นนายอากรบ่อนเบี้ย ดังนั้นฐานะจึงมั่นคง เมื่อภรรยาคนแรกคือ คุณอ้อมซึ่งได้ถึงแก่กรรมในเวลาต่อมา ท่านได้แต่งงานตามประเพณีกับคุณพริ้ง เป็นภรรยาคนที่สอง แล้วแยกมาปลูกบ้านใหม่ที่สะพานหัวค่าย (กลป้อมค่าย) เมื่อแต่งงานกับคุณพริ้งแล้วหลวงอำนาจอจินนิกรมีลูกสาว 3 คน และลูกชาย 2 คนคือ

อำแดงพัน สมรสและมีลูกหลานในสกุล ต่วนโสภณ

อำแดงแซ สมรสและมีลูกหลานในสกุล วิสุทธีมรรค

อำแดงผิน สมรสและมีลูกหลานในสกุล หิมะสุข

นายเม่งเซี่ยวหรือนายชำนาญ สมรสกับนางหยี่ บุปผเวส

นายเจียวฮัน (รองอำมาตย์เอกพระทิพย์ปัญญา เอื้อ บุปผเวส)

ต่อมาหลวงอำนาจอจินนิกรได้มีภรรยาอีกหลายคน เช่น อำแดงทัก อำแดงผิน อำแดงพลับ อำแดงแจ่ม อำแดงเมือง อำแดงอ่อน ฯลฯ (เทศบาลเมืองชลบุรี, ม.ป.ป., หน้า 92-93)

เจ้าภานายอากรที่เป็นผู้ได้อุปถัมภ์ของเจ้านายในราชวงศ์จักรีอีกกรณีหนึ่ง ได้แก่ นายอากรจีนหลี กังสการ นายอากรจีนหลีที่มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์อย่างแนบแน่นกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ พระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระนามเดิมคือ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระราชโอรสองค์ที่ 60 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเปี่ยม ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น 5 ค่ำ ปีฉลูศัปก จ.ศ. 1227 (22 ธันวาคม พ.ศ. 2408) ทรงเป็นพระอนุชาในพระองค์เจ้าทวัญญู ไทวงศ์ พระองค์เจ้านันทาทกumarรัตน์ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา และพระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี

กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ทรงเป็นเจ้านายไทยพระองค์แรกๆ ที่ได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ทรงศึกษากฎหมายจากเบลเลียมคอลเลจ ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด แล้วเสด็จกลับมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก

นายอากรจีนหลี กังสการ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2415 เป็นนายอากรบ่อนเบี้ยและโรงฝิ่นในจังหวัดชลบุรี บ้านนายอากรจีนหลีตั้งอยู่ที่สะพานศาลเจ้า เป็นเรือนไม้ชายทะเล แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนสภาพสะพานไม้เป็นถนนลาดยาง บ้านเลขที่ 496/3 ท่าเรือพลี ตำบลบางปลาสร้อย ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์จะเห็นได้จากเหตุการณ์หลายเหตุการณ์คือ (เทศบาลเมืองชลบุรี, ม.ป.ป., หน้า 93-94)

1. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ยังได้เข้ามารับตำแหน่งแม่กองชำระโทษผู้ร้ายในหัวเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกที่มีเมืองชลบุรีและตำบลอ่างศิลาเป็นศูนย์กลางการปราบปราม กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ได้ไปมาหาสู่กับนายอากรจีนหลีเป็นประจำยังจะเห็นได้จากเรือนเดิมของนายอากรจีนหลีนั้นเคยเป็นที่ประทับของกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี รัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นธิดาของกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ตั้งแต่ประสูติ 8 พรรษา ความสัมพันธ์กับนายอากรจีนหลี กังสการเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่าถึงเมื่อนายอากรจีนหลีจะถึงแก่กรรมไปนานปีแล้วก็ตาม สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีทรงปรารภถึงตรัสเล่าเรื่องนายอากรจีนหลี กังสการ ให้ฟังเพราะพระองค์ทรงถือว่าพระองค์เป็นคนเมืองชลคนหนึ่งเนื่องจากได้มาประทับอยู่ชลบุรี

2. นามสกุล “กังสการ” เป็นนามสกุลที่กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์เป็นผู้ประทานให้ กังสการ หมายถึง ความกึกก้องกังวาลของสกุลนี้

3. นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า พลเรือเอกกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ยังได้เคยใช้บริเวณนอกخانบ้านเป็นที่ฝึกประลองอาวุธ บ้านนายอากรจีนหลี กังสการ จึงมีอาวุธแบบโบราณ เช่น

หอกขอ ง้าว คบต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก ความสนิทสนมคุ้นเคยกับพลเรือเอกกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์จึงเป็นการเพิ่มเติมเสริมความเด่นดังให้นายอากรจีนหลี่ กังสาดร เป็นจำนวนมาก

นอกจากความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนจีนกับกลุ่มเจ้าภายใต้ระบบเจ้าภายีนายอากรแล้วยังปรากฏในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างพ่อค้าในชลบุรีกับกลุ่มขุนนางส่วนกลางที่ทำงานให้กับกลุ่มเจ้าด้วย กรณีนี้ได้แก่ กรณีอำแดงเจีย อำแดงเจียเป็นผู้มีอิทธิพลกว้างขวางคนหนึ่งในเมืองชลบุรีและมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์โดยเจ้าฟากแก้วกับข้าราชการชั้นสูงในส่วนกลาง

อำแดงเจียประกอบอาชีพค้าสุรา ร้านค้าของอำแดงเจียมักเป็นที่ประชุมนักเลงสุราและคนจรกลุ่มต่าง ๆ อำแดงเจียจึงเป็นผู้มีอิทธิพลในจังหวัดชลบุรี ความสัมพันธ์ระหว่างอำแดงเจียกับข้าราชการชั้นสูงในส่วนกลางสะท้อนให้เห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น ปี พ.ศ. 2447 มีความขัดแย้งระหว่างอำแดงเจียและอำแดงสุ่นในกรณีที่อำแดงเจียมาขูดทางบริเวณบ้านอำแดงสุ่นและเกิดการโต้เถียงอยู่หลายครั้งจนอำแดงเจียพยายามจ้างวานคนฆ่าอำแดงสุ่นหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งเมื่ออำแดงเจียมาพบกับนายเหมือนซึ่งเป็นคนจรที่เคลื่อนย้ายไปมาระหว่างเมืองสมุทรสาคร เพชรบุรี และชลบุรี นายเหมือนเป็นลูกค้าประจำที่เข้ามาดื่มสุราที่ร้านของอำแดงเจียเสมอ อำแดงเจียจึงจ้างนายเหมือนฆ่าอำแดงสุ่น คิดความนี้ยึดเอื้อไม่สามารถเอาผิดกับอำแดงเจียเนื่องจากถึงแม้อำแดงเจียถูกจับกุมมาไต่สวนจะมีข้าราชการในท้องถิ่นมาประกันตัวและเป็นทนายความในศาลให้โดยตลอด ผู้เป็นทนายว่าความให้แก่อำแดงเจียคือ ขุนศรีบุญพรรณเขตร์ ผู้ช่วยหลวงเกษตรฝ่ายตุลาการเมืองชลบุรี การรับว่าความให้ราษฎรเป็นส่วนตัวถือว่าผิดกฎหมาย แต่เนื่องจากขุนศรีบุญพรรณเขตร์ทำตามคำสั่งของเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ เสนาบดีกระทรวงเกษตรซึ่งมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับอำแดงเจีย เจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ส่งจดหมายลับ ไปถึงขุนศรีบุญพรรณเขตร์ในเรื่องขอให้ความช่วยเหลืออำแดงเจียไว้ว่า (สุมาลี พันธุ์ยุรา, 2543, หน้า 84-85)

“...ด้วยอำแดงเจียตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบางทรายเมืองชลบุรีเป็นพวกพ้องกัน บัดนี้ต้องคดีความใหญ่โต ขอให้พระโกษากรกับขุนศรีบุญพรรณเขตร์ช่วยเป็น.ธุระอุดหนุนแนะนำตามสมควรที่จะเป็นได้ อย่าให้กรมอัยการกดค้อนนอกจากยุติธรรมได้เป็นการดี...”

ความสัมพันธ์ของพ่อค้าและข้าราชการชั้นสูงในลักษณะเครือข่ายระหว่างอำแดงเจีย ขุนศรีบุญพรรณเขตร์ และเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ มิได้เกิดขึ้นครั้งแรก แต่มีลักษณะดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสไว้ว่า (สุมาลี พันธุ์ยุรา, 2543, หน้า 85)

“...ที่เมืองชลบุรี...ปรากฏว่าราษฎรมีความกำเริบกระด้างกระเดือกประพดเป็นโจรผู้ร้ายชุกชุมเพราะเหตุที่มีผู้มีบรรดาศักดิ์ถือท้ายถือหาง คดีซึ่งเกิดขึ้นแก่ผู้กระทำผิด เช่น กรมหลวงพิชิต

ปรีชากรรับเรือนายประกันอายจีนทั้งผู้ร้ายซึ่งต้องหาว่าฆ่าคนตายเป็นตัวอย่าง ครึ่งนี้ก็มาปรากฏในคดีเรื่องนี้ก็ว่าเจ้าพระเทพศรีเป็นผู้ถือท้ายช่วยเหลือผู้ที่ต้องหาว่าเป็นผู้ร้ายดังนี้ไม่เป็นการสมควร...”

ระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนจีนกับเจ้านายของราชวงศ์จักรีในชลบุรี รวมถึงขุนนางในส่วนกลางได้คลายตัวลงหลังจากที่มีการสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ระบบกินเมืองที่มีอยู่เดิม การขยายตัวของการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ได้ปรับระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนจีนกับเจ้านายในส่วนกลางมาสู่การสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนจีนกับข้าราชการส่วนภูมิภาคดังจะเห็นการคลี่คลายในทางประวัติศาสตร์ดังนี้

การปกครองส่วนภูมิภาคในชลบุรีแต่เดิมนั้นเป็นรูปแบบการปกครองหัวเมืองภายใต้ระบบที่เรียกว่า กินเมือง การปกครองแบบกินเมืองอยู่ภายใต้การบริหารราชการแบบศักดินาก่อนที่จะมีการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2435) พื้นฐานของการปกครองแบบกินเมืองนั้นมีรูปแบบการทำงานที่ไม่เป็นทางการดังเช่นงานสำนักงานสมัยใหม่ (Bureau) อาทิเช่น

1. ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง เจ้าเมืองมิได้เงินเดือนหรือค่าเลี้ยงดูจากรัฐบาล หรือถูกคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งด้วยความรู้ความสามารถในการปกครองของตน ดังเช่น ข้าราชการในปัจจุบัน แต่เจ้าเมืองได้รับการแต่งตั้งโดยพิจารณาจากอิทธิพลและความกว้างขวางในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งถือได้ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนอำนาจหน้าที่กันระหว่างรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบุคคลซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง คือ รัฐบาลเลือกบุคคลที่เห็นว่ามีความสามารถจะบังคับการตามหน้าที่ให้ประชาชนประพฤติตามคำสั่งได้ ยกขึ้นเป็นเจ้าเมือง เจ้าเมืองจะต้องปฏิบัติราชการให้แก่รัฐอย่างเต็มกำลังและความสามารถ โดยต้องละทิ้งกิจธุระที่ตนเคยทำอยู่มารับหน้าที่ปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภัยอันตราย เช่น การคุ้มครองผู้ร้ายและโจรกรรมอย่างใด ๆ และการควบคุมการเก็บภาษีให้แก่รัฐ เป็นต้น ทั้งนี้รัฐจะตอบแทนให้แก่บุคคลนั้นด้วยการมอบอำนาจบังคับบัญชาราษฎรในเขตนั้น โดยให้เจ้าเมืองมีสิทธิที่จะเกณฑ์ให้ราษฎรมาช่วยทำงานให้บ้าง มีสิทธิที่จะได้รับการอุดหนุนจากราษฎรในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งของที่ราษฎรนำมาให้ เช่น ข้าวปลาอาหาร และได้รับส่วนแบ่งเงินผลประโยชน์ที่เก็บส่งให้แก่รัฐบาล ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าเมืองต้องกังวลด้วยการหาเลี้ยงชีพและอยู่ในฐานะที่จะปฏิบัติราชการให้แก่รัฐด้วยความตั้งใจ

2. วาระการดำรงตำแหน่งของเจ้าเมือง เจ้าเมืองเมื่อได้รับการแต่งตั้งแล้วจะสามารถดำรงตำแหน่งไปได้ตลอดชีวิต การปกครองแบบกินเมืองนี้ทำให้เกิดประเพณีการสืบตำแหน่งเจ้าเมืองตามสายเลือดต่อๆ กันมาจนชั่วลูกหลาน

เราพบว่า การปกครองหัวเมืองชลบุรีตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสินมหาราชจนถึงสมัยปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนั้นจะอยู่ภายใต้การปกครองของตระกูลสมุทธานนท์ ต่อเนื่องกันมาถึงสี่ชั่ว

อายุคน การได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองของตระกูลสมุทรานนท์นั้นมีความเป็นมาตั้งแต่ขุน
 ลักษะนาถของพระยาราชบังสัน (หะซัน) อดีตแม่ทัพเรือแห่งกรุงศรีอยุธยาได้นำบุตรที่ชื่อ
 มะหมุดเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งเป็นรุ่นพี่ของพระเจ้าตากสิน
 มะหมุดซึ่งต่อมามีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงศักดิ์ในสมัยเอกทัศได้รับพระบรมราชโองการให้ไป
 รวบรวมเงินส่วยอากรตามหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกคือ ชลบุรี บางละมุง ระยอง จันทบุรี
 และตราด แต่เมื่อกำลังเตรียมตัวขนเงินลงเรือกลับกรุงศรีอยุธยา ก็พอดีได้ข่าวว่ากรุงแตกจึงได้หันไป
 มอบเงินส่วยอากรจำนวน 320 ชั่ง ให้แก่พระเจ้าตากสินซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่เมืองจันทบุรีเพื่อใช้จ่ายใน
 การกอบกู้เอกราช ดังนั้น เมื่อพระเจ้าตากสินเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติจึงได้ทรงโปรดเกล้าให้
 มะหมุดไปเป็นเจ้าเมืองชลบุรี โดยมีบรรดาศักดิ์เป็นพระชลบุรีศรีมหาสมุทร (อริก สวัสดิ์มงคล
 และธีรชัย ทองธรรมชาติ. 2550, หน้า 48-49)

เจ้าเมืองชลบุรีคนต่อมา มาต่างก็เป็นลูกหลานของมะหมุดทั้งสิ้นคือ (อริก สวัสดิ์มงคล
 และธีรชัย ทองธรรมชาติ. 2550, หน้า 48-49)

1. ออกพระชลบุรีศรีมหาสมุทร (หวั่ง สมุทรานนท์) ปกครองเมืองชลบุรีตั้งแต่ปลาย
 รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสินมหาราช) ถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระยา
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ต่อมาได้รับเลื่อนยศเป็นพระยาราชวังสัน ตำแหน่ง
 เจ้ากรมพณิชยนาวิ ในระหว่างที่รับราชการเป็นเจ้าเมืองชลบุรีนั้น ท่านได้สมรสกับกุลสตรี
 ชาวชลบุรีมีบุตรธิดาหลายคน บุตรของท่านได้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองชลบุรีเรื่อยมาจนในที่สุด
 หลวงภูมिरักย์บดี (จอณ) นายทะเบียนที่ดินเมืองชลบุรี ผู้สืบสกุลท่านหนึ่งของพระชลบุรี
 ศรีมหาสมุทร (หวั่ง) ได้รับกระราชทานนามสกุลจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า
 สมุทรานนท์ เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2456

2. พระยาวิชิตชลเขตวิเศษศักดิ์คานนท์พหลภักดี (ทอด สมุทรานนท์) ในสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมิฐานันดรศักดิ์เป็นพระยาชลบุรานุรักษ์ เจ้าเมืองชลบุรี
 ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลื่อนยศเป็น พระยาวิชิตชลเขตวิเศษ
 ศักดิ์คานนท์พหลภักดี จางวางผู้กำกับเมืองชลบุรี (ทรงพระราชทานสัญญาบัตรให้ในวันอาทิตย์ที่ 8
 มกราคม พ.ศ. 2419 ณ ค่ายหลวงอ่างศิลา)

3. พระยาชลบุรานุรักษ์ (หนู สมุทรานนท์) น้องของพระยาวิชิตชลเขตฯ เดิมเป็นหลวง
 สิทธิเดชชลขันธุ์ ยกกระบัตรเมืองชลบุรี ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาชลบุรานุรักษ์ เจ้าเมืองชลบุรีต่อจาก
 พระยาวิชิตชลเขตฯ

4. พระยาชลบุรานุรักษ์ (ชื่น สมุทรานนท์) บุตรพระยาชลบุรานุรักษ์ (หนู สมุทรานนท์) ได้
 เลื่อนตำแหน่งจากยกกระบัตรเมืองชลบุรี ขึ้นเป็นผู้ว่าราชการเมืองชลบุรีต่อจากบิดา

3. ที่ทำการของเจ้าเมือง ในการปกครองแบบกินเมืองจะเป็นที่ทำการแบบดั้งเดิมที่เรียกว่า “จวน” เนื่องจากรัฐบาลยังต้องการใช้เงินผลประโยชน์ที่เก็บภาษีได้จากแต่ละเมืองมาบำรุงบ้านเมืองในบริเวณราชธานีเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการปกครองหัวเมืองปล่อยให้เจ้าเมืองจัดการไปเองตามมีตามเกิดและตามความสามารถของเจ้าเมืองแต่ละคน ดังนั้น แม้แต่ที่ทำการของเจ้าเมืองหรือข้าราชการตามหัวเมืองก็ได้เป็นทรัพย์สินของทางราชการ แต่เป็นทรัพย์สินส่วนตัวของบรรดาข้าราชการในเมืองนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บ้านพักของเจ้าเมืองซึ่งเรียกว่าจวนก็ถือเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าเมือง กล่าวได้ว่าจวนของเจ้าเมืองนั้นนอกจากจะใช้เป็นที่อยู่ของตัวเจ้าเมืองและครอบครัวแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางการบังคับบัญชาเมืองอีกด้วย (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2506)

การสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ในชลบุรี เป็นผลมาจากการปรับตัวของประเทศไทยต่อลัทธิล่าอาณานิคมหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง การสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่มีผลให้เกิดการปฏิรูปการจัดเก็บภาษีรูปแบบใหม่โดยการจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในปี พ.ศ. 2416 การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์การยกเลิกระบบไพร่ การจัดตั้งกองทัพบกใหม่และการเกณฑ์ทหาร ในที่สุดได้มีการจัดตั้งระบบเสนาบดีใหม่ในรูปแบบกระทรวง ทบวง กรม และการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในส่วนภูมิภาคในช่วงทศวรรษ 2430 (ชัยยงค์ ประดิษฐศิลป์, 2533, หน้า 121)

การจัดระบบมณฑลเทศาภิบาลดังกล่าวมีผลต่อการปรับเปลี่ยนการปกครองส่วนภูมิภาคในชลบุรีจากสมัยเก่ามาสู่สมัยใหม่ ดังนี้ (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 48-49)

ก่อนการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในปี พ.ศ. 2437 นั้นชลบุรีเป็นเมืองตรี สังกัดกรมท่า โดยมีหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช ในปี พ.ศ. 2440 ชลบุรีแยกสังกัดอยู่กับหน่วยงาน 3 หน่วยงาน คือ กลาโหม มหาดไทยและกรมท่า (กรมพระคลัง) ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้นำระบบเทศาภิบาลมาใช้แทนระบบกินเมืองในปี พ.ศ. 2437 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมและกรมท่า มาขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียวแล้วโอนงานอื่น ๆ ที่เคยเป็นงานของกระทรวงกลาโหม กระทรวงพระคลัง และจากกระทรวงมหาดไทยไปสังกัดตามกระทรวงที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ โดยตรง (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 48-49)

จากการประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2437 มีผลให้เมืองชลบุรี เมืองพนัสนิคมและเมืองบางละมุงถูกโอนไปอยู่กับกระทรวงมหาดไทยและรวมอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี

ในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ เป็นกฎหมายสำหรับการปกครองภูมิภาคสมัยใหม่ กฎหมายดังกล่าว

มีผลให้เกิดมีการจัดสำนักงานการบริหารราชการในรูปแบบสมัยใหม่ในลักษณะที่เป็นทางการ คือ หน่วยบริหารที่เรียกว่า เมือง นอกจากนี้ ยังเปลี่ยนสถานภาพของความเป็นข้าราชการ ให้ข้าราชการ หัวเมืองทุกคนเข้ารับราชการ โดยยึดถือความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์และอยู่ในบังคับบัญชาของ ราชการส่วนกลาง รัฐบาลกลางเป็นผู้ให้เงินเดือน เป็นผู้แต่งตั้ง โยกย้าย เลื่อนขั้นและถอดถอน ข้าราชการทุกคนจึงต้องปฏิบัติราชการอยู่ภายในขอบเขตของกฎหมายและข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติงานในสำนักงาน โดยมีเวลาราชการที่จะให้บริการแก่ประชาชนเมื่อเปรียบเทียบกับระบบกิน เมืองที่ใช้อยู่เดิมซึ่งมีการสืบสกุลทางการเมือง (รับราชการ) จะพบว่า ข้าราชการไม่มีเงินเดือน โดยตรง ไม่มีสำนักงาน ทำงานที่บ้าน มีรายได้จากค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ได้เกณฑ์ใช้แรงงานจากไพร่ และทรัพย์สินของจากราษฎร (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 48-49)

ในการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ในชลบุรี ยังพบว่า มีการก่อสร้างอาคารสำนักงาน ของส่วนราชการแทนจวนของเจ้าเมืองแต่เดิมเนื่องจากในแนวคิดระบบราชการสมัยใหม่นั้น ข้าราชการในสมัยนี้ต้องปฏิบัติงานในสำนักงาน โดยมีเวลาราชการที่จะให้บริการแก่ประชาชน แน่นนอนและได้รับพระราชทานเงินเดือนประจำเพื่อการยังชีพ มิใช่การทำงานที่บ้านเจ้าเมืองดังเช่น ในอดีต

การคล้ายตัวของระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนจีนกับเจ้านายในราชวงศ์จักรีจาก การสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่นั้นปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเมื่อมีการยกเลิกกลไก ระบบอุปถัมภ์และควบคุมชาวจีนที่มีมาแต่เดิมได้แก่ การยกเลิกตำแหน่งในระบบราชการของผู้นำ จีน และการเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร ดังนี้

1. การยกเลิกตำแหน่งในระบบราชการของผู้นำจีน

กรมการจีนซึ่งประกอบด้วยตำแหน่งนายอำเภอจีนและปลัดจีน ได้ถูกยกเลิกไปเมื่อมี การปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยรัฐบาลได้ตั้ง กรมการพิเศษ ขึ้นแทน กรมการพิเศษจะมีอำนาจและหน้าที่น้อยกว่ากรมการจีน โดยกรมการพิเศษมีหน้าที่เพียงเป็นที่ ปรีกษาของเจ้าเมืองในปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวจีนและช่วยปฏิบัติราชการตามคำสั่งของเจ้าเมือง ไม่มีอำนาจหน้าที่ทางการบริหารหรือพิจารณาตัดสินความแต่อย่างใด นอกจากนี้ ตำแหน่งของ กรมการพิเศษเป็นเพียงตำแหน่งชั้นประทวนและได้รับแต่งตั้งจากเจ้าเมืองเท่านั้น

2. การยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร

ระบบเจ้าภาษีนายอากรในชลบุรีซึ่งรวมอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี ได้ถูกยกเลิกหลังจาก การสถาปนาการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่โดยการปฏิรูปการคลังและระบบการจัดเก็บภาษี แบบใหม่ที่เริ่มจากการจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ การเปลี่ยนแปลงนโยบายบริหารภาษีอากรของ ส่วนกลางได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารภาษีอากรของมณฑลปราจีนบุรี โดย

มีผู้รับผิดชอบที่เป็นข้าราชการโดยตรงดังนี้

2.1 ข้าหลวงสรรพากร หรือ สรรพากรมณฑล รับผิดชอบงานจัดเก็บภาษีของอากรต่าง ๆ ของมณฑล และควบคุมเจ้าหน้าที่สรรพากรทุกระดับของมณฑล

2.2 ผู้ช่วยราชการเมืองเป็นผู้ช่วยผู้ว่าราชการเมืองในการรับผิดชอบงานจัดเก็บภาษีอากรของเมือง

2.3 สมุหบัญชีอำเภอ เป็นผู้ช่วยนายอำเภอ รับผิดชอบในงานจัดเก็บภาษีอากรของอำเภอ

2.4 กำนัน มีหน้าที่สำรวจสิ่งที่จะต้องเสียภาษีและประกาศให้ราษฎรมาเสียภาษีอากรตามที่กำหนด

การจัดโครงสร้างการบริหารภาษีอากรดังกล่าวขึ้นมามีถือว่าเป็นความพยายามของรัฐที่จะเก็บภาษีอากรด้วยตัวเองและนำไปสู่การยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร โดยเริ่มการยกเลิกแต่ละชนิดจนในที่สุดสามารถยกเลิกได้ทุกชนิดในปี พ.ศ. 2450

ในกรณีศึกษาของนายอากรจันทลีในฐานะเจ้าภาษีนายอากรของชลบุรีพบว่า นายอากรจันทลีซึ่งผูกขาดอากรบ่อนเบี้ยและภาษีฝิ่นก็ได้ถูกยกเลิกการเป็นเจ้าภาษีนายอากรในช่วงเวลาที่กล่าวมาข้างต้น การยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากรมีผลให้สายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนายอากรจันทลีกับกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ได้คลายตัวลง ประกอบกับกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์เองก็ได้ถวายบังคมลาออกจากกระทรวงยุติธรรมไปรับราชการที่ยุโรป การยกเลิกอากรบ่อนเบี้ยและอากรฝิ่นของนายอากรจันทลีสามารถแสดงให้เห็นเป็นกระบวนการคลี่คลายได้ดังนี้ (สุจิต พงศ์กล้า, 2528, หน้า 232-233)

1. การยกเลิกอากรบ่อนเบี้ย อากรบ่อนเบี้ยเป็นอากรที่นายอากรจันทลีประมูลไปเพื่อจัดเก็บภาษีกับพวกตั้งบ่อนและเล่นตัวโปเนื่องจากในชลบุรีนั้นมีราษฎร โดยเฉพาะชาวจีนเล่นการพนันกันมาก เราพบว่า ก่อนปี พ.ศ. 2440 นั้นในมณฑลปราจีนบุรีจะให้เจ้าภาษีนายอากรเป็นผู้ประมูลจัดเก็บเป็นเมือง ๆ ไป และส่งรายได้ให้กับกระทรวงการคลัง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 ได้มีการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลเพื่อปรึกษาถึงการจัดเก็บภาษีอากรใหม่ที่จะเริ่มจัดเก็บในปี พ.ศ. 2440 ระบบการจัดเก็บแบบใหม่ได้กำหนดให้มณฑลปราจีนบุรีและมณฑลอื่น ๆ ทดลองจัดเก็บภาษีเองโดยกำหนดให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้สำรวจและพิจารณาว่าตำบล และเมืองใดเหมาะสมที่จะตั้งบ่อนได้บ้าง มีหลักเกณฑ์ว่าท้องที่ที่จะตั้งบ่อนได้นั้นต้องเป็นสถานที่ที่ง่ายที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยและไม่จำเป็นต้องตั้งบ่อนตามสถานที่เดิมที่นายอากรเคยจัดเก็บอยู่โดยต้องทำรายงานและบัญชีชื่อสถานที่ตั้งบ่อนเสนอเข้ามายังกรุงเทพฯ

การจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมานั้นทางรัฐบาลได้ให้เจ้าหลวงเทศาภิบาลจัดการให้นายอากรมาประมูลที่มณฑลนั้นและส่งรายละเอียดต่าง ๆ เข้ามายังกรุงเทพฯ และเมื่อถึงเวลาส่งรายได้ก็ให้นายอากรส่งตรงไปยังมณฑลต่าง ๆ หลังจากนั้นมณฑลต่าง ๆ ก็จะส่งต่อมายังกรุงเทพฯ อีกทีหนึ่งการจัดเก็บอากรบ่อนเบี้ยรูปแบบใหม่ต่างจากแต่ก่อนที่เจ้าภีณยานายอากรจะเข้ามาประมูลที่กรุงเทพฯ และออกไปจัดเก็บเองอีกทีหนึ่งนั่นเอง

นอกจากนี้ กระทรวงมหาดไทยยังได้รับนโยบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพยายามยกเลิกอากรบ่อนเบี้ยในที่ต่าง ๆ โดยให้มีการผูกขาดจัดเก็บให้น้อยลง ทั้งนี้ทรงมีเหตุผลว่า (สุคใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 233)

“การเล่นถั่วโปซึ่งเป็นวิชานักของลงจีนนั้น ชักชวนคนไทยให้หลงเล่นไปด้วยทำให้เป็นการเสียทรัพย์สินเสียเวลา เสียประโยชน์ การค้าขาย และให้สันดานหมกหมุ่นไปในสิ่งซึ่งหาประโยชน์มิได้ เป็นการร้ายแรงยิ่งกว่าการเล่นซึ่งชาวสยามเคยเล่นกันมาก่อน”

จากนโยบายดังกล่าวทางมณฑลปราจีนบุรีได้พยายามเลิกบ่อนเบี้ย เช่น ในปี พ.ศ. 2440 พบว่า มีตำบลที่ยังเล่นอยู่ 21 ตำบล เมื่อถึงปี พ.ศ. 2441 เหลือเพียง 14 ตำบล หลังจากนั้นก็ได้พยายามยกเลิกไปจนหมดในปี พ.ศ. 2449 ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกเล่นหมดทุกมณฑล

2. การยกเลิกอากรฝิ่น นโยบายเรื่องฝิ่นของรัฐบาลที่ผ่านมานั้นรัฐบาลจะเป็นผู้ที่ขายฝิ่นเองโดยให้เจ้าภีณยานายอากรรับจากรัฐบาลไปขายอีกทอดหนึ่ง การผูกขาดอากรฝิ่นก่อนการยกเลิกอากรฝิ่นในปี พ.ศ. 2451 นั้นแต่เดิมเป็นการประมูลและเก็บภาษีทุก 3 ปี โดยมีพระภักดีภัทรากรเป็นผู้ผูกขาดประมูลภาษีอากรฝิ่นแต่เพียงผู้เดียวทั่วประเทศรวมถึงในเขตมณฑลปราจีนบุรี เขตมณฑลปราจีนบุรีสมัยนั้นจะรวมเมืองชลบุรีซึ่งจะมีการจัดเก็บภาษีฝิ่นเป็นรายเมืองไป (สุคใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 234-235)

ต่อมารัฐบาลได้ตระหนักว่า ถ้ารัฐบาลได้จัดเก็บภาษีฝิ่นเองก็จะมีเงินรายได้มากกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้น รัฐบาลได้พยายามกำหนดการบริหารงานเก็บภาษีเสียใหม่เพื่อล้มเลิกการผูกขาดของพระภักดีภัทรากร โดยในปี พ.ศ. 2439 -2441 รัฐบาลจึงมีนโยบายให้ผูกขาดภาษีฝิ่นเป็นรายมณฑลไป ผลปรากฏว่า รัฐบาลสามารถเก็บภาษีได้มากกว่าเดิม แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาว่าเจ้าภีณยานายอากรไม่ยอมประมูลภาษีฝิ่นด้วยเงินจำนวนมากเพราะกลัวฝิ่นที่ซื้อจากรัฐบาลไปขายแล้วจะขายไม่หมดและต้องแอบไปขายลดราคาในเขตมณฑลอื่นที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าภีณยานายอากรที่เรียกกันว่า การขายฝิ่นข้ามเขต ดังนั้น รัฐบาลจึงใช้นโยบายการรวมมณฑลที่อยู่ใกล้เคียงกันเข้าเป็นมณฑลใหญ่ มณฑลเดียว ให้เจ้าภีณยานายอากรรายเดียวรับไปทำ การเก็บภาษีฝิ่นในมณฑลปราจีนบุรีจึงถูกโยกเข้า

กับมณฑลกลางที่ประกอบด้วยมณฑลนครชัยศรี จันทบุรี ราชบุรี กลุ่มเก่า นครสวรรค์ พิชญโลก ปราจีนบุรี นครราชสีมา และกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2445 (สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 236)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2450 รัฐบาลเห็นว่าเจ้าภาษีนายอากรติดค้างชำระภาษีให้แก่รัฐบาลเป็นจำนวนมาก ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ยกเลิกการเก็บภาษีอากรฝิ่นโดยเจ้าภาษีนายอากรในมณฑลกลางมาเป็นรัฐเป็นผู้จัดเก็บเอง จนในที่สุดในปี พ.ศ. 2451 รัฐบาลจึงยกเลิกเจ้าภาษีนายอากรฝิ่นทุกมณฑลทั่วประเทศ (สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 237)

การคล้ายตัวของระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายทุนเงินกับเจ้านายส่วนกลางนั้นแท้ที่จริงแล้วเป็นการคลี่คลายของระบบอุปถัมภ์จากเจ้านายในราชวงศ์จักรีมาสู่ผู้นำราชการส่วนภูมิภาคมากกว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นจากกรณีศึกษาของพระยาสังฆาภิรมย์ พระยาสังฆาภิรมย์เป็นข้าราชการส่วนภูมิภาคในฐานะที่เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ในการบริหารราชการของพระยาสังฆาภิรมย์ได้ใช้กลไกระบบอุปถัมภ์กับผู้นำท้องถิ่นในชลบุรี กล่าวคือ หลังจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) แล้วทำให้ราชการส่วนภูมิภาคเข้ามาควบคุมท้องถิ่นได้มากขึ้น และด้วยการจัดสายบังคับบัญชาส่งผลให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่เป็นปฏิปักษ์กับอำนาจรัฐถูกกำจัดออกไปนอกระบบราชการ แต่ในทางปฏิบัตินั้น ราชการได้ใช้วิธีการประนีประนอมกับอำนาจท้องถิ่น พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดีได้ใช้ระบบอุปถัมภ์เพื่อประโยชน์ของการปกครองส่วนภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2462-2471 ดังนี้ (สุมาลี พันธุ์ธรา, 2543, หน้า 80)

1. การใช้วิธีการสร้างความสนิทสนมกับผู้นำท้องถิ่น เช่น พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดีเข้าหาและสร้างความคุ้นเคยกับหัวหน้าอั้งยี่คนสำคัญที่กระจายอยู่ตามไร่อ้อยและแหล่งประมง ได้แก่ อากรจีนหลี่ ยี่กอเอ็ง หลงจู๊ฮวด หลงจู๊หมก ด้วยการยกย่องคนเหล่านี้ให้มีหน้ามีตาและสนับสนุนการประกอบอาชีพสุจริตทำให้หัวหน้าอั้งยี่ต่างให้ความเคารพนับถือ นอกจากนี้ พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดียังใช้วิธีตกลงร่วมกับนักเลงและผู้ร้ายโดยวางอยู่บนข้อแลกเปลี่ยนระหว่างกันคือ ถ้านักเลงผู้นั้นช่วยปราบเสือ พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดีก็จะให้ความคุ้มครอง เช่น กรณีนายตุงและนายน้อย นักเลงท้องถิ่น เข้ามาช่วยทางการในการจับตัวเสือมิ่ง นอกจากนี้ พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดียังมีข้อเสนอต่อผู้ร้ายว่า ถ้ายอมมอบตัวและรับสารภาพจะได้รับการปล่อยตัว ดังกรณีที่ย้ายต่อมเข้ามามอบตัวและยอมรับสารภาพกับพระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดีว่าตนกับพวกนักเลงบ้านโศกร่วมกันปล้นเรือเมล์แดงหน้าสะพานศาลเจ้า จังหวัดชลบุรี พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดีจึงปล่อยตัวไป

2. การใช้วิธีสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับชาวบ้านทั่วไปเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการปราบปรามกลุ่มอำนาจท้องถิ่น เช่น กรณีที่ผู้ร้ายปล้นเรือเมล์แดงของจีนได้หาหน้าสะพานศาลเจ้า

จังหวัดชลบุรี พระยาธำมรงค์มราชภัคคีสีบทรานว่านักแสดงบ้านโชคและนักแสดงต่างถิ่นจากบ้านบ่อ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทราด้วยกันปล้น และสืบทราบต่อมาว่านักแสดงในท้องถิ่นที่ร่วมกันคือ อ้ายพับและอ้ายต่อม พระยาธำมรงค์มราชภัคคีสีจึงตามสืบหาโดยใช้วิธีการเข้าหาญาติพี่น้องของนักแสดงที่เคยสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกันมา เช่น นางขาวซึ่งเป็นมารดาของอ้ายพับที่พระยาธำมรงค์มราชภัคคีสีรู้จักชอบพอกัน เมื่อครั้งเวลามีงานที่บ้านของผู้ว่าราชการจังหวัดนางขาวมักเข้ามาช่วยเป็นแม่ครัวให้เสมอ นอกจากนี้ พระยาธำมรงค์มราชภัคคีสียังเข้าหาตาขาวซึ่งเป็นบิดาของอ้ายต่อมโดยที่ตาขาวคนนี้ได้ฝากตัวเป็นข้ารับใช้ในตระกูลของพระยาธำมรงค์มราชภัคคีสีตั้งแต่สมัยพระยารัษฎนาท ดังนั้น ประโยชน์จากการสร้างความสนิทสนมกับชาวบ้านของข้าราชการจึงทำให้สามารถจับตัวนักแสดงที่ร่วมกันปล้นเรือเมล์แดงได้สำเร็จ

3. การใช้วิธีสายลับประจำบ้านเพื่อจัดการกับกลุ่มอำนาจท้องถิ่น การจับกุมพวกเสี้ยมที่ร่วมกันปล้นในท้องที่อำเภอนนทบุรีโดยวางสายลับไว้ทุกบ้านและใช้สายเข้าไปล่อเสี้ยมให้มาปล้นในลักษณะนกต่อ ทำให้ข้าราชการและตำรวจที่ซ่อนตัวอยู่สามารถเข้าจับกุมได้สำเร็จ

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่า พลวัตของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นเกิดจากการคลี่คลายของระบบอุปถัมภ์ของเจ้านายในส่วนกลางมาสู่ผู้นำข้าราชการในส่วนภูมิภาคมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในการที่จะขยายวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวให้กว้างขวางในหมู่ชนชั้นกลางของชลบุรีนั้นจะพบอุปสรรคที่สำคัญก็คือ การที่ชาวจีนอพยพส่วนใหญ่ยังคงผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมการรวมกลุ่มแบบสมาคมลับอั้งยี่ที่ตั้งอยู่บนการเป็นพี่น้องร่วมสาบานหรือญาติสมมติ การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมแบบสมาคมลับอั้งยี่ถือว่าเป็นการท้าทายอำนาจรัฐใช้อำนาจอย่างที่เป็นทางการ ดังนั้น รัฐสยามจึงจำเป็นต้องกำหนดนโยบายปราบปรามสมาคมลับอั้งยี่ในท้ายที่สุด

ตามที่ได้วิเคราะห์ในบทที่ 4 นั้นจะพบว่า ก่อนการกำหนดนโยบายปราบอั้งยี่ในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลมีนโยบายควบคุมอั้งยี่โดยอนุญาตให้มีการจัดตั้งสมาคมอั้งยี่ได้ นโยบายดังกล่าวยังคงสืบทอดมาจนหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเนื่องจากภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง มหาอำนาจได้เข้ามาบีบบังคับและพยายามแทรกแซงกิจการภายในของรัฐเป็นอย่างมาก มหาอำนาจสามารถมีสิทธิทางการเมืองในพื้นที่ยุทธศาสตร์ของไทยในส่วนที่เรียกสิทธินอกอาณาเขต เหล่ามหาอำนาจพยายามที่จะดึงตัวชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทยให้ไปเป็นพวกของตน โดยการให้เหล่าบาทหลวงและมิชชันนารีมาสอนศาสนาเพื่อชักจูงให้เข้าศาสนาและดึงตัวไปเป็นคนในบังคับของตน ซึ่งมีการเรียกชาวจีนพวกนี้ว่า จีนเข้ารีต ชาวจีนเข้ารีตเหล่านี้ก็จะได้รับความคุ้มครองจากประเทศที่ตนไปเข้าเป็นคนในบังคับ ดังนั้น ในเรื่องทางการเมืองเหล่านี้ก็จะได้รับการพิจารณาดีจากศาลที่ตนเข้าเป็นคนในบังคับเช่นกัน เราจะพบว่า ในช่วงนี้จะเกิดการแบ่งแยกกันในกลุ่มของชาวจีนคือกลุ่มที่เป็นอั้งยี่

(นับถือศาสนาพุทธ) และกลุ่มที่เป็นคนในบังคับต่างชาติ (นับถือศาสนาคริสต์) ชาวจีนที่อยู่ในบังคับมักใช้อำนาจของชาติที่ตนได้สังกัดอยู่มาทำเรื่องผิดกฎหมายและสร้างปัญหาให้กับสังคมไม่น้อย จากที่ได้กล่าวไว้ว่าชาวจีนสองกลุ่มนี้มีความเชื่อในศาสนาที่ต่างกันอีกทั้งการที่ชาวจีนในบังคับสามารถทำสิ่งผิดกฎหมายและข่มเหงชาวบ้านได้ตามอำเภอใจทำให้ กลุ่มที่เป็นอั้งยี่ไม่พอใจเป็นอย่างมาก ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้สองกลุ่มนี้มักทะเลาะวิวาทกันอยู่เป็นประจำ (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2524, หน้า 225)

การที่รัฐยอมอนุญาตให้มีการตั้งสมาคมได้อย่างถูกกฎหมายนั้นก็เนื่องมาจากการที่รัฐต้องการจะให้พวกจีนอั้งยี่มาถ่วงดุลอำนาจของกลุ่มจีนที่อยู่ในบังคับต่างชาติไม่ให้เหิมเกริ่นไปนักและเป็นการทำให้กลุ่มสมาคมลับอั้งยี่เหล่านี้ยอมรับที่จะอยู่เป็นฝ่ายของรัฐบาลเพื่อที่จะได้ไม่ต้องไปแสวงหาความคุ้มครองจากมหาอำนาจมากเกินอันอาจสันคลอนต่อความมั่นคงของชาติได้ นโยบายนี้สามารถทำให้กลุ่มอั้งยี่เข้าเป็นพวกกับรัฐบาลไทยและสามารถถ่วงอำนาจของพวกชาวจีนในบังคับต่างชาติได้ในระดับหนึ่ง (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2524, หน้า 226)

นโยบายการอนุญาตให้มีการจัดตั้งสมาคมลับอั้งยี่ในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นนโยบายที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนางที่นำโดยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กลุ่มขุนนางเห็นว่า ควรใช้วิธีการใหม่ต่อไปเรื่อยๆ ถึงแม้ว่ากลุ่มอั้งยี่จะก่อความวุ่นวาย สร้างปัญหาอยู่เสมอ แต่การอนุญาตให้ตั้งสมาคมลับอั้งยี่ได้ก็มีส่วนช่วยลดปัญหาเรื่องชาวจีนเข้าไปเป็นคนในบังคับของมหาอำนาจ รวมถึงปัญหาการเข้ารีตกดขี่ข่มเหงประชาชน (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2524, หน้า 228-229)

ในขณะที่กลุ่มเจ้าซึ่งนำโดยรัชกาลที่ 5 ทรงไม่เห็นด้วยกับนโยบายอนุญาตให้จัดตั้งสมาคมลับอั้งยี่เนื่องจากเห็นว่า การยอมให้สมาคมลับอั้งยี่ดำเนินการได้อย่างถูกกฎหมายจะทำให้กลุ่มอั้งยี่มีอำนาจมากขึ้นอันอาจจะก่อปัญหาร้ายแรงในอนาคตได้ ส่วนการที่จะใช้นโยบายให้จัดตั้งอั้งยี่เพื่อลดปัญหาชาวจีนในบังคับและจีนเข้ารีตตามที่กล่าวข้างต้นทางกลุ่มเจ้าก็เห็นว่าผลประโยชน์ที่ได้รับ ไม่คุ้มกับผลเสียที่เกิดจากความวุ่นวายของพวกอั้งยี่ อย่างไรก็ตาม กลุ่มขุนนางที่นำโดยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ยังคงมีอำนาจและอิทธิพลมากกว่า ดังนั้น นโยบายของรัฐบาลจึงยังคงไว้ซึ่งการอนุญาตให้จัดตั้งสมาคมลับอั้งยี่ต่อไป

แต่หลังจากที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2425 และเกิดปัญหาอั้งยี่ในกรุงเทพฯ ยกพวกตีกันครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2432 เมื่อรัฐบาลของรัชกาลที่ 5 จึงได้ทรงดึงอำนาจจากขุนนางตระกูลขุนนาคนแล้วจึงได้ทรงออกนโยบายห้ามตั้งสมาคมลับอั้งยี่ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีนโยบายห้ามตั้งสมาคมลับอั้งยี่ออกมาแล้วแต่กลุ่มชาวจีนก็ยังคงลักลอบตั้งสมาคม

ลับอั้งยี่อยู่ และทำให้เกิดปัญหาความวุ่นวายอยู่เหมือนเดิม รัฐบาลจึงได้เริ่มกำหนดนโยบายใหม่เกี่ยวกับอั้งยี่โดยมุ่งการปราบปรามลัทธิลับอั้งยี่โดยตรง

นโยบายการปราบปรามลัทธิลับอั้งยี่ดังกล่าวได้ถูกกำหนดออกมาในรูปของพระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ในปี พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) พระราชบัญญัติดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การปราบอั้งยี่ดังจะเห็นได้จากหลักการและเหตุผลของพระราชบัญญัติฯ ดังนี้ (สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2524, หน้า 224; ภาคผนวก ข)

“ทุกวันนี้มีคนชักชวนการตั้งซ่องเป็นหมู่ เรียกว่า อั้งยี่ มีชื่อต่าง ๆ บ้าง แลเรียกชื่ออย่างอื่น ๆ บ้าง แล้วเกิดวิวาทยกพวกเข้าทุบตี ฟัน แหวะ ยิง ซึ่งกันและกัน บาดเจ็บเป็นอันตรายเป็นร่างกายแลชีวิตเนื่อง ๆ มา เป็นที่หวาดหวั่นแก่อาณาประชาราษฎรทั้งหลายทั่วไป โช้แต่เท่านั้น ครั้นมีผู้ฟ้องร้องว่ากล่าวจะเอาโทษพวกนี้ตามกฎหมายบ้านเมือง พวกหัวหน้าก็เข้าช่วยป้องกันขัดขวางมิให้จับกุมพวกเหล่านี้ มาชำระตัดสินลงโทษตามกฎหมายบ้านเมืองได้โดยสะดวก เหตุฉะนี้จึงทรงพระราชดำริเห็นสมควรที่จะป้องกันมิให้มีการทุจริตเช่นกล่าวมานี้เกิดขึ้นอีกต่อไป”

การบังคับใช้นโยบายการปราบปรามลัทธิลับอั้งยี่ตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2440 จึงมีผลในการทำลายวัฒนธรรมทางการเมืองแบบรวมกลุ่มแบบอั้งยี่ของชาวจีนอพยพที่รัฐถือว่าเป็นการทำลายอำนาจอรัฐ ดังนั้น จึงต้องปราบอั้งยี่ให้หมดไป

ในเมืองชลบุรีนั้นการบังคับใช้กฎหมายปราบปรามลัทธิลับอั้งยี่เป็นส่วนหนึ่งของการปราบปรามโจรผู้ร้ายในหัวเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งให้พระยาสุรศักดิ์มนตรี ผู้บัญชาการทหารบกเป็นข้าหลวงใหญ่แม่กองจับผู้ร้าย โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิษิตปรีชากรเป็นแม่กองชำระโทษผู้ร้าย แต่ต่อมาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ (กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์) เข้ามาปฏิบัติหน้าที่แม่กองชำระความแทน การปราบครั้งนี้ได้กำหนดให้เมืองชลบุรีและตำบลอ่างศิลาเป็นศูนย์บัญชาการปราบปรามกลุ่มโจรผู้ร้ายต่าง ๆ ของหัวเมืองในพระราชอาณาเขตฝ่ายตะวันออก เนื่องจากตามรายงานของกระทรวงมหาดไทยพบว่า เมืองชลบุรีและตำบลอ่างศิลาเป็นเขตที่มีโจรผู้ร้ายมากและเป็นโจรผู้ร้ายคนสำคัญทั้งสิ้น พระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงจัดแบ่งทหารเป็น 10 กอง แยกย้ายไปปราบปรามผู้ร้ายตามหัวเมืองต่าง ๆ คือ ชลบุรี พนัสนิคม จันทบุรี ระยอง ตราด ปราจีนบุรี กบินทร์บุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา พนมสารคาม สนามชัยเขตต์ สระบุรี เพชรบูรณ์ พระตะบอง และเมืองเล็กที่ขึ้นกับเมืองใหญ่

กลุ่มโจรผู้ร้ายและอั้งยี่ที่สำคัญเหล่านี้ถูกกวาดล้างและถูกจับกุมไปไว้ที่วัดอ่างศิลา เมืองชลบุรีซึ่งเป็นสถานที่ที่รัฐใช้คุมขังกลุ่มโจรผู้ร้ายและอั้งยี่ในปี พ.ศ. 2434 ไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าก่อกวนอย่างเงินทองดีซึ่งมีความผิดในชั้นประหารชีวิต รวมถึงบรรดานายซ่องทั้งนายกองและเจ้าเมือง

ก็ถูกปราบลง หรือข้าราชการส่วนกลางที่เข้าร่วมขบวนการกับจีนทองดี เช่น หลวงสิทธิสาคร จ่าฤทธิ์ไชย และกำนันซึ่งต้องโทษจำคุกในคดีความเรื่องการเข้าร่วมในขบวนการลักลอบซื้อขาย ไม้เถื่อนม้า โค กระบือ ซึ่งภายหลังพ้นกำหนดโทษก็ไม่สามารถเข้ารับราชการอีกต่อไปได้ การปราบปรามโจรผู้ร้ายดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงและ ชายฝั่งทะเลตะวันออกอ่อนกำลังและลดบทบาทลงอย่างมากทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายใน หัวเมืองดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า (สุมาลี พันธุ์ธรา, 2543, หน้า 68-71, 78)

“...การเรื่องพระยาสุรศักดิ์ไปทำครั้งนี้ ถัดคิดเห็นอยู่ว่าจะเป็นภาระเลื่องกว้างสเกลโต เกินไปกว่าที่คิด แต่เห็นว่าได้ผลที่โจรผู้ร้ายสงบลงจริง จนผู้ที่ได้ไปมาราชการซึ่งฉันใช้สอยไป ในครั้งนี้ คือ พระชลยุทธฯ พระนายไวย เป็นต้น ก็กลับว่าราษฎรพากันนิยมยินดีด้วยโจรผู้ร้าย สงบได้จริง...”

ต่อมาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ผลักดันให้ดำเนินนโยบายอั้งยี่ในหัวเมืองบริเวณลุ่ม แม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีให้ เหตุผลในการปราบอั้งยี่ว่ายังไม่ประสบผลเท่าที่ควรเนื่องจากมีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ 4 ประการด้วยกันคือ (เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย . ม. ร.6 ม/10)

1. กำลังของเจ้าพนักงานท้องถิ่นไม่เพียงพอแก่การที่จะปราบปราม การงานของอำเภอ ไม่มีเฉพาะแต่การไต่สวนจับกุมผู้ร้ายอย่างเดียว แต่ยังมีงานที่ต้องกระทำประจำวันอยู่อีก มากมาย ดังนั้น จึงต้องแบ่งกำลังและเวลาไปดำเนินการหลายเรื่อง ไม่ได้ปราบปรามแค่ผู้ร้ายเพียง อย่างเดียวผลที่ตามมาก็คือ โอกาสปราบผู้ร้ายลดลง
2. ปัญหาในการหาหลักฐานมายืนยัน กล่าวคือ เมื่อมีเหตุโจรผู้ร้ายเกิดขึ้น เจ้าพนักงานจะ ไต่สวนหาผู้รู้เห็นที่จริงจึงนั้น ได้ยากเนื่องจากคนเหล่านั้นเป็นพรรคพวกของผู้ร้ายจึงพากันปกปิด บ้าง หรือไม่ก็เกรงกลัวผู้ร้ายไม่กล้าบอกความจริงต่อเจ้าพนักงานเนื่องจากเจ้าพนักงานอยู่ไกลกว่า ผู้ร้ายจึงไม่สามารถที่จะคุ้มครองป้องกันพยานจากอันตรายได้ หรือในบางครั้งผู้ร้ายหลุดจากคดีไป ได้หรือฟ้องศาลแล้วศาลให้ประกันตัวไปก็ไปคิดฆ่าพยาน นอกจากนี้ การไต่สวนของเจ้าพนักงานก็ ต้องจำกัดเวลาที่จะต้องฟ้องหรือปล่อยจำเลยภายใน 48 ชั่วโมงด้วย ในเวลาเพียง 48 ชั่วโมงนั้น ไม่สามารถที่จะหาหลักฐานมาไต่สวนได้ หรือระยะเวลาเดินทางที่จะเรียกร้องไปมาบางแห่งก็กิน เวลาตั้ง 24 ชั่วโมงหรือ 36 ชั่วโมงไปแล้ว ด้วยเหตุนี้เจ้าพนักงานจึงจำเป็นต้องหาทางสะดวก กล่าวคือ เจ้าพนักงานต้องไต่สวนหาหลักฐานเสียก่อน เมื่อเห็นว่าจำเลยมีมูลความผิดจึงจับตัวมา ภายหลัง จึงทำให้ตัวจำเลยหรือผู้ร้ายมีโอกาสดูแลอำนาจขู่เข็ญพยานได้

3. ความสะดวกสำหรับการต่อสู้คดีของจำเลยมีมากขึ้น กล่าวคือ ในสมัยนี้กฎหมายให้โอกาสจำเลยมีทนายและสามารถประกันตัวออกสู้ความได้ไม่ว่าคดีชนิดใด ดังนั้น จึงเปิดโอกาสให้ผู้คิดหาประโยชน์ในทางหมอความมากขึ้น พวกหมอความเหล่านั้นบางคนก็มีความรู้เพียงพอว่าความเป็นบ้าง บางคนก็ห่วย ๆ ไปบ้าง กฎหมายก็ไม่มีจะดู แต่อาศัยด้วยไหวพริบคิด วังเด้นดี ปลิ้นปล้อนดี ก็ทำให้คนป่า ๆ เลื่อมใสได้ ความมุ่งหมายของหมอความมี 2 พวกคือ พวกหนึ่งหากินเอาแต่ค่าจ้างโดยสุจริต อีกพวกหนึ่งต้องการอุดหนุนผู้ร้ายเพื่อหาพรรคพวกมาตั้งเป็นก๊กเหล่า พวกนี้คอยที่จะหาทางเข้าช่วยผู้ร้าย และคอยประหัดประหารเจ้าพนักงานผู้ปกครองอยู่เสมอ เมื่อไม่มีอะไรในที่สุดก็จะปลุกพยานขึ้นสำหรับต่อสู้คดีหรือไม่ก็ขู่เจ้พยานให้ยอมยกฟ้อง

4. ความเหมาะสมของวิธีพิจารณาของศาล วิธีพิจารณาของศาลในเวลานี้ก็เป็นวิธีลี้ภัยเกินกว่าสมควรอยู่บ้าง กล่าวคือ คดีทุกเรื่อง โจทย์จำเป็นต้องมีพยานเสมอ ไม่ค่อยจะยอมรับเหตุผลข้อพิพาทบางอย่างของจำเลยจนคนโดยมากเห็นได้แล้วว่าจำเลยเป็นคนร้ายมาเป็นข้อลงโทษ แม้ผู้พิพากษาเองจะรู้อยู่เต็มอกเต็มใจว่าจำเลยกระทำโจรกรรมจริงก็ยังคงตัดสินยกฟ้องอยู่เสมอ เนื่องจากถือสำนวนพิจารณาเป็นหลัก แม้โจทย์จะมีพยานหนาแน่นในบางเรื่อง ที่จำเลยก็หาหลักฐานมานำสืบได้ดี คดีชนิดนี้ยังยกประโยชน์ให้แก่จำเลย ด้วยเหตุสงสัยจึงมีโอกาสนำผู้ร้ายที่ตนเห็นว่า ทำผิดไม่มีพยานศาลจะทำอะไรได้หรือทำผิดแล้วจะกลัวอะไร พวกเรามัก พยานเรามีถมไป ไม่มีก็จ้าง วานขอแรงกันบ้างก็ได้เพื่อที่เขาที่เรา ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้ผู้ร้ายมีอำนาจนำให้เด็กชั้นหนุ่ม ๆ ประพฤติกันเป็นผู้ร้ายทั่วไป ในที่สุดก็จ้างวานให้ฆ่าฟันกันก็เป็นการง่ายขึ้น ค่าจ้างเพียง 5 บาท 10 บาท จะให้ไปยิงผู้ใดหรือประหารใคร ก็มีผู้ยินดีคอยรับธุระจ้างวานอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงเสนอให้มีการปราบอั้งยี่โดยให้ข้าหลวงหรือเจ้าเมืองกรมการออกไปตั้งกองปราบปรามในท้องที่นั้น และต้องตั้งเจ้าพนักงานเป็นศาลพิเศษชั่วคราวไปกับกองตรวจจับด้วยโดยให้มีอำนาจไต่สวนและลงโทษอย่างเด็ดขาดเต็มตามอัตราโทษในกฎหมาย เพื่อให้ผู้ร้ายเห็นถึงอำนาจความเด็ดขาดของเจ้าพนักงานโดยทันที

ผลดำเนินการปราบอั้งยี่ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีประสบผลสำเร็จตามที่ระบุในรายงานเมื่อ วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2458 โดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ดังนี้(เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย, ม. ร.6 ม/ 10)

“ในการที่ข้าพระพุทธเจ้าเข้ารับอาษาจัดการปราบปรามโจรผู้ร้ายในเมืองชลบุรี สอนองพระเดชพระคุณพร้อมด้วยอำมาตย์เอก พระยาประชาไศรยสรเดช ผู้ว่าราชการเมืองชลคราวนี้

พระบรมวงษ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลปราจีนได้ส่ง
อำมาตย์เอก พระสุนทรพิพิธ ผู้ว่าราชการเมืองจะเชิงเทรา ออกไปช่วยในการไต่สวนอีกนายหนึ่ง
ได้กระทำการเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยตลอดมาด้วยเดชพระบารมีปกเกล้าปกฯ กระหม่อม

วิธีการที่กระทำได้แบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ได้ยกกองออกไปตั้งที่บ้านข้าพระพุทธเจ้า ณ ศรีราชตั้งแต่วันที่ 22 พฤษภาคม
จนถึงวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 รวม 1 เดือน 19 วัน ได้ลงมือชำระจับกุมในเขตอำเภอบางพระ
และบางละมุงเฉพาะ 2 อำเภอรวมที่ไต่สวนได้หลักฐานแล้วจับจำเลยได้ในคดีอุกฉกรรจ์ 15
เรื่อง จำเลย 21 คน โจรผู้ร้ายเล็กน้อย 22 เรื่อง 21 คนรวมทั้งสิ้น 37 เรื่อง 42 คน

ตอนที่ 2 ได้ยกกองมาชำระที่เมืองชลบุรี ต่อจากวันที่ 9 กรกฎาคมจนถึงวันที่ 20 สิงหาคม
พ.ศ. 2458 รวม 1 เดือน 13 วัน ได้ทำการสืบสวนได้หลักฐานและจำเลยในคดีอุกฉกรรจ์ได้ 8 เรื่อง
จำเลย 12 คน นอกจากคดีธรรมดาได้พยายามสืบสวนทำลายกักอั้งยี่ที่สำคัญ ๆ ซึ่งเป็นต้นเหตุก่อ
การกำเริบในเมืองชลบุรีเป็นการสำเร็จเรียบร้อยอีก 4 ก๊ก มีหลักฐานและจับหัวหน้าคนสำคัญใน
ก๊กเหล่านั้นได้ คือ ก๊กเงาะเล่างงษ์ 13 คน ก๊กเงาะดัวกงษ์ 1 คน ก๊กต้อฮังเซ่ง 9 คน ก๊กชาเคี่ยม 14 คน
รวม 4 ก๊ก 37 คน รวมทั้งได้ตัวอั้งยี่และโจรผู้ร้ายทุกประเภททั้งสองตอนเป็น 49 ราย จำเลย 91 คน
ส่วนที่มีหลักฐานแล้วแต่หลบหนียังกำลังสืบจับอีก 29 คน

เวลานี้ในเมืองชลบุรีนับว่าเป็นการสงบเรียบร้อยดีขึ้น สมควรที่จะระงับหยุดการกระทำ
พิเศษนี้ได้คราวหนึ่งแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดกลับเข้ามากรุงเทพฯ ในวันที่ 20 เดือนนี้ ส่วน
อำมาตย์เอก พระสุนทรพิพิธ ก็จะได้ออกไปรับราชการสนองพระเดชพระคุณตามตำแหน่งหน้าที่
ในวันที่ 20 เดือนนี้เหมือนกัน รวมเวลาที่ได้กระทำการตั้งแต่ต้นจนที่สุด 3 เดือนกับ 2 วัน ส่วนคดี
บางเรื่องที่มีหลักฐานแต่ยังจับกุมไม่ได้นั้น อำมาตย์เอกพระยาประชาไพศรยสรเดช ผู้ว่าราชการเมือง
ชลบุรีรับว่าจะตั้งใจพยายามสืบจับและกระทำการให้เป็นผลจนตลอดไป

ในการกระทำคราวนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้อาศัยขุนประชาชนาณัติ กรมการพิเศษเมืองชลบุรี
ได้ตั้งใจช่วยเหลือราชการสืบสวนหาเหตุผลและหลักฐานเป็นผลสำเร็จโดยมากนับว่าเป็นกำลังใน
ราชการผู้หนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเป็นผู้ที่สมควรจะทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานสัญญาบัตรเป็นเกียรติยศได้เพื่อเป็นเครื่องบำรุงน้ำใจ และได้เป็นกำลังราชการและเป็น
หูตาช่วยเหลือเจ้าเมืองกรมการต่อไป และนอกจากขุนประชาชนาณัติก็ยังมีข้าราชการอีกหลายนาย
ที่ได้ตั้งใจสนองพระเดชพระคุณด้วยความเหน็ดเหนื่อย สมควรได้รับพระราชทานบำเหน็จใน
ราชการดังข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ

จากรายงานของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีดังกล่าวจะพบว่า มีการจับกุมและฟ้องศาลอั้งยี่ในเมืองชลบุรี รวม 37 คน จากมีอั้งยี่ 4 คณะ คือ เล่ากงสี่ ตังกงสี่ ตี้อั้งเส่ง และชาเตี้ยม (พวงร้อย กล่อมเอียง, 2516, หน้า 320-321) ดังมีรายชื่อตามตารางที่ 6

ตารางที่ 6 บัญชีรายชื่อพวกอั้งยี่ที่จับได้มีหลักฐานและได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้ว (เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย, ม. ร.6 ม/10)

เลขที่	ชื่อสมาคม	รายชื่อผู้ต้องจับ
1	โจ้เฮงเล่ากงยี่	หลงจูไซริยเฮีย
2	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายตี่งชาเฮีย
3	โจ้เฮงเล่ากงยี่	กำนันไล่ชาเฮีย
4	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายลังผู้ใหญ่บ้านชาเฮีย
5	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายสอน
6	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายทอง
7	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายเจียง
8	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายเซ้ง
9	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายชวน
10	โจ้เฮงเล่ากงยี่	จีนเง็กชวนชาเฮีย
11	โจ้เฮงเล่ากงยี่	จีนลือตีหรือลือตีชาเฮีย
12	โจ้เฮงเล่ากงยี่	พันเล้งกำนันชาเฮีย
13	โจ้เฮงเล่ากงยี่	นายมน
14	ค้อฮั้งเซ้ง	พันเล้งกำนันยี่เฮีย
15	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนจงผู้ใหญ่บ้านชาเฮีย
16	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนฮวดผู้ใหญ่บ้านชาเฮีย
17	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนหยูชาเฮีย
18	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนอู่ย
19	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนเซ้งม้วยชาเฮีย
20	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนบ๊วย
21	ค้อฮั้งเซ้ง	นายจอน
22	ค้อฮั้งเซ้ง	จีนอิวใช้ชาเฮีย

ตารางที่ 6 (ต่อ)

เลขที่	ชื่อสมาคม	รายชื่อผู้ต้องจับ
23	ชาเตียม	จินเซ่งจงชาเฮีย
24	ชาเตียม	จินหมาผู้ใหญ่บ้านยี่เฮีย
25	ชาเตียม	จีเองฮะชาเฮีย
26	ชาเตียม	จินม่า
27	ชาเตียม	จินเกาผู้ใหญ่บ้านชาเฮีย
28	ชาเตียม	นายเล็กชาเฮีย
29	ชาเตียม	จินอ้ว
30	ชาเตียม	จินจั่งเจียะ
31	ชาเตียม	จินคุณชาเฮีย
32	ชาเตียม	จินเซ่งก้งชาเฮีย
33	ชาเตียม	จินตัวชีวชาเฮีย
34	ชาเตียม	จินสุคยี่เฮีย
35	ชาเตียม	นายถดชาเฮีย
36	ชาเตียม	จินลิ้มเซ่งชาเฮีย
37	ง่เฮงคัวก้งยี	จินหมาเซาะยี่เฮีย

การปราบอั้งยี่ในชลบุรีสามารถสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนจากกรณีศึกษาการจับกุม นายกิมไซ สิงห์โตทอง (แซ่ฮั้ง) หรือหลงจูไซ หลงจูไซในช่วงนั้นเป็นหัวหน้าอั้งยี่คณะเก่ากสิ (พวงร้อย กลุ่มเอียง, 2516, หน้า 321)

หลงจูไซแต่เดิมนั้นอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายอากรจินหลี่กับกรมพระสวัสดิ วัฒนวิศิษฎ์ดังปรากฏในประวัติของตระกูลสิงห์โตทองที่เขียนเป็นคำกลอนที่ว่า (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 14-16)

“ ขอย่นย่อพอดันเค้าเข้าใจเรื่อง

ไม่ให้เปลืองเวลาฟังนั่งอุดหนุน

กั้งไซเข้ามาอยู่สู่ไบบุญ

คนเกื้อหนุน โอรสกษัตริย์ขัตติยา

กรมพระสวัสดิ์พระอนุชาจอมนรินทร์

คือ พระปิ่นจุดจอมองค์ ร.ห้า
 ตั้งเป็นพระยาคลังสมบัติของจักรา
 หาเงินตรารวมทองเข้าท้องพระคลัง
 ที่เมืองชลคนเก็บส่วยและภาษี
 คือนายอากรจีนหลี่ผู้กว้างขวาง
 เป็นหัวหน้าใหญ่ยิ่งของจอมวัง
 คนเกียจข้างคือกังไซในฉกรรจ์
 กังไซใฝ่ทำงานอย่างชาญฉลาด
 ทั้งเปรื่องปราษฐ์แคล่วคล่องเชิงขยัน
 เจ้านายรักภักดีถวายถวายชีวัน
 แล่ทรงธรรมจ่อมราชย์ไม่ขาดเกิน
 ทรงโปรดปรานไว้ใจกังไซมาก
 ถึงออกปากจงที่คืนถิ่นหงส์เหิร
 ให้กังไซมีอำนาจไม่ขาดเกิน
 ไปคุมเดินสำรวจป่าวางตราจอง
 เป็นความลับอย่าให้ผู้ใดรู้
 ถ้าถึงหูจอมราชย์อาจสยง
 ทำคนเดิยรู้คนเดียวเที่ยวจับจอง
 ให้สอดคตต้องติดกันลัดหล่นไป
 ป่าเมืองชลจดบ้านไปถึงกันหมด
 กังไซจครบถ้วนจำนวนไว้
 แล้วนำเรื่องกราบทูลองค์พระทรงชัย
 ทรงพอพระทัยโปรดประทานทองรางวัล
 กังไซถวายบังคมแล้วคมหน้า
 กราบทูลว่าไม่ขอรับซึ่งของขวัญ
 ขอรับใช้บาทบงศ์พระทรงธรรม
 จนอาสัญขอเป็นทาสราชพลี
 ข้าพระพุทธเจ้านี้หรือชื่อว่าไซ
 สืบเชื้อสายมาจากจีนถิ่นใต้หลี่
 เกิดเมืองไทยขอเป็นทาสราชจักรี

ข้าฯ จะทำจนสุดที่ได้บัญชา
จะยอมอุทิศชีวิตและเลือดเนื้อ
กระทำเพื่อจอมวังไม่กังขา
สิ่งประทานไม่ขอรับตามอัชฌา
เพื่อผ่านฟ้ามอบให้สิ้นทั้งวิญญาน”

จากกลอนที่เป็นประวัติของหลวงปู่ไชจะพบว่า หลวงปู่ไชมีบทบาทเป็นลูกน้องที่ทำงาน โดยตรงกับนายอากรจีนหลีเนื่องจากหลวงปู่ไชเป็นผู้ที่มีบุคลิกความเป็นนักเลงที่สามารถควบคุมดูแลการจัดเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ส่งให้นายอากรจีนหลี หลังจากนั้นนายอากรจีนหลีจะเป็นผู้รวบรวมเก็บภาษีอากรในเมืองชลบุรีส่งกระทรวงการคลังโดยผ่านการควบคุมดูแลของกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า หลวงปู่ไชนั้นยังได้รับมอบหมายให้ทำงานรับใช้กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์โดยตรง เช่น การเดินสำรวจป่าและจับจองที่ดิน เป็นต้น หลวงปู่ไชทำงานรับใช้กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตจนได้รับแหวนพระราชทานจากกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ (เสียง สิงห์โตทอง, สัมภาษณ์; อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 2-3)

กรณีหลวงปู่ไชได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของอั้งยี่ในชลบุรีและสะท้อนนโยบายการปราบอั้งยี่ในชลบุรีดังนี้

หลวงปู่ไชหรือนายกิมไช สิงห์โตทองนั้น โดยพื้นฐานเป็นลูกชาวจีนที่เกิดในประเทศไทย หลวงปู่ไชมีนายบู๊คว้น แซ่อึ้ง เป็นบิดา และมีนางสุกใส ศิริรักษ์ เป็นมารดา บิดาของหลวงปู่ไชเป็นชาวจีนแต่จิวที่อพยพมาจากตำบลไผ่ล้อมโดยเดินทางมาทางเรือและมาขึ้นฝั่งที่บางปลาสร้อย (ชลบุรี) บิดาของหลวงปู่ไชทำมาหากินโดยการปลูกผักสวนครัวในบริเวณที่ปัจจุบันอยู่ในแถบหลังวัดราษฎร์สโมสร ต.นาป่า อ.เมือง จ.ชลบุรี หลวงปู่ไชได้เข้ามาทำงานเป็นลูกน้องของนายอากรจีนหลีเนื่องจากมีลักษณะความเป็นนักเลงคือ เป็นหนุ่มรูปร่างสูงใหญ่ และเก่งเรื่องการใช้กระบี่ดังประวัติของตระกูลสิงห์โตทองที่เล่าเป็นคำกลอนที่ว่า (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 6-7)

“พอรู้หนุ่มก่งไซใจฉกาจ
เป็นเชื้อชาตินักเลงใหญ่ในสนาม
มีพวกมากเลื่องลือระบือนาม
คนเกรงขามทุกถิ่นแผ่นดินชล
เที่ยวงานวัดคราวใดใจนักเลง
เจอคนเก่งดีกัน โกลาหล
มีอาวุธคือตะบองป้องกันตน
ดีเสียจนพระเครื่องหายเข้าในเนื้อ

ไม่พูดมากปากกับใจนั้นตรงกัน
 คำไหนนั่นแน่นักศักดิ์เหมือนเสือ
 ไม่ข่มเหงคนอ่อนแอแผ่จนเจือ
 มีเอื้อเพื่อเจืองานถ้ามั่นดี”

จากความเป็นนักเลงเมื่อหลงฐิไซก็ได้กลายเป็นผู้ใหญ่ก็ได้กลายเป็นผู้นำของ
 ชุมชนที่รวมตัวกันในลักษณะของอั้งยี่ บริบทของการก่อรูปสมาคมลับอั้งยี่ในชลบุรีเกิดขึ้นใน
 สถานการณ์ที่กลุ่มชาวจีนที่มั่งคั่งร่ำรวยที่เมืองบางปลาสร้อยนั้นเมื่ออพยพเข้ามาจำนวนมากจึงก่อให้เกิด
 ชุมชนเมืองขึ้นมาตามแนวริมฝั่งทะเล ชุมชนชาวจีนอพยพในชลบุรีมีลักษณะที่สำคัญคือ (อรรถพร
 กุญฑพิสมัย, 2536, หน้า 106-111)

1. ชุมชนจะมีตลาดนัดที่มีการซื้อของแลกเปลี่ยนสินค้า
2. มีกรรมกรรับจ้างที่ขนถ่ายสินค้าจากเรือที่แล่นเข้ามาเทียบท่า
3. มีร้านค้าปลีกที่เป็นกิจการรายย่อย
4. มีโรงบ่อนเบี้ยและ โรงยาฝิ่นที่เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
5. มีศาลเจ้ากั๋งที่เป็นศูนย์กลางศาสนาของชาวจีน

ภายใต้ความหลากหลายของกิจกรรมในชุมชนชาวจีนอพยพดังกล่าวทำให้มีความ
 จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบกติกาของการอยู่ร่วมกันของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กติกาการตัดสินใจกรณี
 พิพาท แต่ภายในชุมชนบางปลาสร้อยก่อนการสถาปนาการปกครองส่วนภูมิกษัตริย์นั้นยังไม่มี
 กฎหมายหรือกลไกของรัฐที่เป็นทางการ จึงต้องอาศัยระเบียบกติกาที่ไม่เป็นทางการ ดังนั้น ผู้นำที่
 เป็นนักเลงได้รับการยอมรับว่ามีความสามารถในการใช้กำลังในการจัดการปัญหาได้ คือ มีผู้นำแบบ
 นักเลงของกลุ่มอั้งยี่ภายใต้บริบทเช่นนี้หลงฐิไซได้กลายมาเป็นผู้นำอั้งยี่ตามประวัติระดูล
 สิงห์โตทองที่เล่าเป็นคำกลอนว่า (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 8-9)

“ชื่อเสียงของกังไชเมื่อใหญ่กล้า
 เป็นหัวหน้ารวมพรรคสมัครสมาน
 หัวแถวถึนาป่าดอนกันดาร
 หนองไม้แดงทั่วย่านหนองคำสิง
 ปูนถ้ำม้าพานทองถึงทุ่งเหียง
 ทุกคนเลียงหลบไปใจไม่ถึง
 ไปหนองม่วงหนองขางมาบ้านบึง
 สุดท้ายถึงบึงกระโดนแดนป่าดง”

การเข้าร่วมสมาคมลับอั้งยี่ของหลงจู๊ไซอยู่ภายใต้นายอากรจีนหลี่ซึ่งถือกันว่าเป็นหัวหน้าอั้งยี่คนสำคัญของเมืองชลบุรี ในเวลาต่อมาหลงจู๊ไซได้ก้าวขึ้นมาเป็นหัวหน้าใหญ่ของคณะเล่างงสี (สุมาลี พันธุ์รา, 2543, หน้า 80) บทบาทในฐานะอั้งยี่ของหลงจู๊ไซเป็นที่ยอมรับของคนในตระกูลสิงห์โตทองในภายหลังเมื่อเล่าถึงประวัติตระกูลเป็นคำกลอนที่ว่า (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 11)

“ต่อมางังไซได้รับเคราะห์

คงเป็นเพราะเข้าอั้งยี่กับเงินใหญ่

มีเย่เสียซาเสียพวกงังไซ

ผิดกฎหมายเข้าคุกไม่สุขเลย”

การจับกุมหลงจู๊ไซในข้อหาอั้งยี่นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายปราบอั้งยี่ในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่สืบทอดนโยบายมาตั้งแต่จากรัชกาลที่ 5 ผลของการดำเนินนโยบายปราบอั้งยี่ดังกล่าวทำให้การรวมกลุ่มของชาวจีนในรูปแบบที่ทำลายอำนาจรัฐต้องสลายตัวลงและปรับเปลี่ยนรูปแบบการเป็นสมาคมที่ถูกต้องตามกฎหมายตามพระราชบัญญัติสมาคมในปี พ.ศ. 2457 เจตนารมณ์ในการออกพระราชบัญญัติสมาคมดังกล่าวเนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าถ้าไม่มีกฎหมายบังคับเกี่ยวกับสมาคมไว้อย่างชัดเจนจะเป็นเหตุให้สมาคมของชาวจีนอพยพปิดบังข้อมูลที่เจ้าพนักงานควรทราบและทางการจะไม่สามารถทราบวัตถุประสงค์ รวมทั้งวิธีการดำเนินงานของสมาคมได้เลย นอกจากนี้ พระราชบัญญัติสมาคม ปี พ.ศ. 2457 นั้นไม่ได้อนุญาตให้พวกอั้งยี่มาจดทะเบียนได้ถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนี้ ยังมีข้อบังคับว่าด้วยการเลิกสมาคมอีกว่า เมื่อเห็นว่าสมาคมนั้นอาจเป็นอันตรายต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและเมื่อสมาคมหรือสมาชิกหรือผู้จัดการของสมาคมกระทำผิดกฎหมาย (พวงร้อย กล่อมเอี้ยง, 2516, หน้า 195-197)

อย่างไรก็ดี การบังคับใช้พระราชบัญญัติสมาคมปี พ.ศ. 2457 ในระยะแรกจะอยู่ในพื้นที่เฉพาะในมณฑลกรุงเทพฯ เท่านั้น คือ ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี เขื่อนจันทรสมุทรปากการ ชัยบุรี และมินบุรี โดยอยู่ในความดูแลของเสนาบดีกระทรวงนครบาล ส่วนพื้นที่ในต่างจังหวัดนั้นเริ่มมีการบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2463 เมื่อมีข้อบังคับการจดทะเบียนสมาคมสำหรับหัวเมืองออกมา (พวงร้อย กล่อมเอี้ยง, 2516 หน้า 196)

ภายหลังการปราบอั้งยี่ในชลบุรีแล้วกลุ่มผู้นำอั้งยี่ในชลบุรียังไม่ได้ใช้พระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 เป็นกลไกในการรวมกลุ่มชาวจีนในชลบุรีเนื่องจากผู้นำดังกล่าวมีปัญหาการเข้าถึงกระบวนการจัดตั้งสมาคม ดังนั้น ผู้นำกลุ่มอั้งยี่ในชลบุรีจะใช้กลไกอื่น 2 ช่องทาง คือ การผันตัวเองเข้าสู่ระบบราชการและการทำธุรกิจของครอบครัวดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาคือ

ผู้นำอั้งยี่ที่ภายหลังปราบปรามแล้วได้เข้ามาสู่ตำแหน่งในกลไกของราชการในที่นี้จะนำเสนอกรณีศึกษา กำนันแสง อดีตอั้งยี่ผู้ปรับตัวมาเป็นกำนันในการปกครองท้องที่ ส่วนการวิเคราะห์ผู้นำอั้งยี่ยุคหลังการปราบปรามได้ออกมาทำธุรกิจของครอบครัวในที่นี้จะใช้กรณีศึกษาของหลงจู๊ไซ หรือกิมไซ สิงห์โตทอง

นายแสง หรือกำนันแสง อดีตหัวหน้าอั้งยี่ ซึ่งเป็นที่เกรงขามในหมู่บ้านท่าถ่าน เมืองชลบุรี เข้าสู่สถานะใหม่ด้วยการเข้ารับตำแหน่งกำนันทำหน้าที่เป็นหัวหน้าสืบจับโจรผู้ร้ายแทนเนื่องจากเป็นเจ้าถิ่นรู้จักผู้คนกว้างขวาง โดยเฉพาะในแวดวงผู้ร้ายและนักเลง กำนันแสงมักมีบทบาทในการจับผู้ร้ายคนสำคัญเสมอ ดังอย่างเช่นกรณีเมื่อเกิดการปล้นเรือเมล์แดงครั้งใหญ่บริเวณสะพานศาลเจ้าที่เมืองชลบุรี กำนันแสงเป็นผู้ชี้เบาะแสให้กับผู้ว่าราชการจังหวัดว่า นักเลงบ้านโศดและนักเลงต่างถิ่นร่วมกันปล้นเรือเมล์แดง การให้เบาะแสดังกล่าวทำให้ทางราชการสามารถจับผู้ร้ายได้ถูกต้อง

การปรับเปลี่ยนสถานะของนายแสงจากหัวหน้าอั้งยี่มาสู่การเป็นกำนันเป็นการสร้างความชอบธรรมให้ปรากฏแก่ฝ่ายรัฐเนื่องจากการเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของของรัฐบาลอย่างแท้จริงในการปกครองหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างเข้มแข็งของระบบราชการสมัยใหม่ให้ปรากฏแก่ชาวบ้านเนื่องจากเมื่อครั้งที่นายแสงเป็นอั้งยี่รับรู้กันในหมู่บ้านว่าเป็นหัวหน้าอั้งยี่ที่มีอิทธิพลได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่กรุงเทพฯ และเป็นที่ยเกรงกลัวของชาวบ้าน เมื่อนายแสงเปลี่ยนแปลงบทบาทและพฤติกรรมใหม่ด้วยการเข้าสู่ระบบราชการเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านทำให้ความเกรงกลัวที่ชาวบ้านมีต่อนายแสงแปรเปลี่ยนเป็นความเกรงขามต่อรัฐ (สุมาลี พันธุ์ธวัช, 2543, หน้า 82-83)

ส่วนกรณีหลงจู๊ไซถือว่าเป็นผู้นำอั้งยี่ยุคหลังการปราบปรามได้ออกมาทำธุรกิจของครอบครัว การทำธุรกิจครอบครัวของหลงจู๊ไซมีลักษณะของการใช้อิทธิพลความเป็นนักเลงเงินอั้งยี่และการสร้างระบบอุปถัมภ์กับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ลักษณะการทำธุรกิจครอบครัวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นจากคำกลอนของประวัติครอบครัวสิงห์โตทองที่ว่า (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 19-20)

“ กัง ไซอยู่ที่บ้านสะพานเก้ง
เป็นกันเองทำงานทุกสิ่งสรรพ
ทั้งท้ายบ้านย่านบ้านโศดกระโดดรับ
มาค้ำบัลห้วยหน้าใหญ่กัง ไซเรา
กับย่าพลอยให้บ้านสะพานเก้ง
บ้านนักเลงชลบุรีมีเหตุผล

กังไชสถิตยั้งนั่งรวมพล

เป็นจอมคนนามกระต๊องทั่วเมืองชล”

จากคำกลอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า หลังจากการถูกจับข้อหาอั้งยี่แล้วกังไชได้ออกมาทำธุรกิจครอบครัวที่ชุมชนบ้านสะพานแก้งในเขตอำเภอเมืองในชลบุรีปัจจุบัน การทำธุรกิจของกังไชใช้การรวมกลุ่มในลักษณะระบบอุปถัมภ์ที่ไม่เป็นทางการกับกลุ่มนักเลงที่เกี่ยวข้อง เช่น นักเลงแถบชุมชนบ้านโศด เป็นต้น ธุรกิจครอบครัวของกังไชก็ยังใช้ที่ดินที่ได้จากการทำงานกับกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์มาเป็นทุนในการทำธุรกิจครอบครัวด้วย (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 17-18)

ดังนั้น กังไชจึงสามารถขยายธุรกิจครอบครัวออกไปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำไร่อ้อยเพื่อหีบน้ำตาลแดง หรือการทำโรงเลื่อย เป็นต้น คำกลอนของประวัติครอบครัวสิงห์โตทองสามารถสะท้อนให้เห็นถึงธุรกิจของครอบครัวกังไชที่มีลูกชายผู้สืบทอดได้แก่ อาซู้ หรือนายคร่งค์สิงห์โตทอง หลงจูนักการเมืองชื่อดังของชลบุรีในเวลาต่อมา คำกลอนดังกล่าวได้บรรยายธุรกิจครอบครัวไว้ดังนี้ (อุทัย สิงห์โตทอง และคณะ, 2553, หน้า 19-20)

“มีโรงเลื่อยรถยนต์ขนไม้ป่า

แล้วนำมาแปรรูปไม่มีค่า

คฤหาสน์ใหญ่โตตระกานตา

มีรถลาวิ่งพนัส-ชล

ที่หนองยางมีที่ดินถิ่นไร่อ้อย

ให้ยาพลอยอาซู้-ซัง ยังสับสน

อาซู้เสริมเพิ่มที่ดินถิ่นของตน

ต้องต่อสู้อิทธิพลกับคนพาล

ธุรกิจทำการน้ำตาลแดง

วิ่งรถแข่งขนน้ำตาลมาลงท่า

มีรถบรรทุกหลายคันร่วมกันมา

ผู้จัดการนายทำคือ อาซู้”

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความสำเร็จในการดำเนินนโยบายปราบอั้งยี่ของรัฐในชลบุรีมีผลให้เกิดการขยายตัวของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ให้กระจายไปสู่กลุ่มอื่น ๆ ของชนชั้นกลางมากยิ่งขึ้น นอกจากการผันตัวของผู้นำอั้งยี่เข้าสู่การอุปถัมภ์ภายใต้กลไกราชการของการปกครองท้องถิ่นที่ดั่งเช่นก้านันแสงแล้ว ยังเกิดการขยายตัวของระบบอุปถัมภ์นอกกระบวนราชการโดยผู้นำอั้งยี่ที่มีลักษณะความเป็นนักเลงดังเช่นหลงจูนี การอุปถัมภ์บนฐานของระบบครอบครัว

โดยใช้อิทธิพลความเป็นนักเลงอั้งยี่เป็นฐานของการเกิดระบบเจ้าพ่อท้องถิ่นอุปถัมภ์ในจังหวัด
ชลบุรีในเวลาต่อมา

สรุปท้ายบท

ผลการศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ 5 สามารถสรุปได้ว่า การขยายตัวของชนชั้นกลางใน
ชลบุรีหลังช่วงต้นรัตนโกสินทร์ในเวลาต่อมาเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง
เศรษฐกิจและการเมืองในระดับชาติ 2 ประการคือ การขยายตัวของการค้าเสรีจากผลกระทบ
ของการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงและการยกเลิกระบบไพร่

ชนชั้นกลางในชลบุรีได้พัฒนาขยายตัวขึ้นหลังการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงที่ประเทศ
ไทยเซ็นกับประเทศตะวันตกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เนื่องจากการบังคับใช้ตามเงื่อนไขของสนธิสัญญา
เบาว์ริงได้นำมาสู่การค้าเสรี การค้าเสรีดังกล่าวมีผลให้เกิดการขยายตัวของการค้าภายในจังหวัด
ชลบุรี แต่ก็มีข้อจำกัดในการเปิดการค้าต่างประเทศอันเนื่องมาจากความไม่เหมาะสมของสภาพ
ชายฝั่งทะเลของชลบุรีในการสร้างท่าเรือน้ำลึกสำหรับการค้าต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การขยายตัว
ของการค้าภายในดังกล่าวก็มีผลให้เกิดการขยายตัวอย่างกว้างขวางของตลาดภายในเมืองต่าง ๆ
ของจังหวัดชลบุรี ความต้องการสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองตลาดที่ขยายตัวนำไปสู่การขยายตัว
ของชนชั้นกลางในเมืองชลบุรีเพื่อทำการผลิตเพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นนายทุนในเมือง นายทุนการเกษตร
หรือหลวงผู้ผลิตรายย่อยทั้งในเมืองและในภาคเกษตรกรรม

ปัจจัยเชิงโครงสร้างทางการเมืองระดับชาติที่มีผลต่อการขยายตัวของชนชั้นกลางใน
ชลบุรีก็คือ การยกเลิกระบบไพร่ ระบบไพร่เป็นระบบการควบคุมกำลังคนโดยชนชั้นมูลนายและ
ชาวบ้านสยามมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ระบบไพร่
ได้รับการฟื้นฟูในช่วงสร้างกรุงเทพมหานครฯ แต่ในการฟื้นฟูดังกล่าวก็ไม่สามารถทำให้ระบบไพร่
มีประสิทธิภาพเหมือนดังเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ ต่อมาเมื่อมีการบังคับใช้สนธิสัญญาเบาว์ริง
และการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้วจะพบว่า ระบบไพร่นั้นไม่สามารถเป็นฐาน
อำนาจที่เข้มแข็งและยังผลประโยชน์ให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์เนื่องจากการหลบหนีของไพร่
ออกจากระบบ กลุ่มเจ้านายและขุนนางมักสะสมกำลังไพร่ไว้ในมือของตนเอง รวมทั้งการเกิด
ปัญหาการค้างชำระเงินส่วยจากไพร่ ดังนั้น ชนชั้นนำกลุ่มเจ้าจึงได้ยกเลิกระบบไพร่อย่างเป็นทางการ
ขึ้นตอน ตั้งแต่การเลิกทาสในปี พ.ศ. 2417 การเปลี่ยนรูปแบบการควบคุมกำลังคนด้วยระบบไพร่ไป
เป็นการควบคุมคนโดยการปกครองท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทยที่เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2442 และ
การจัดการกองทัพสมัยใหม่ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2448

การยกเลิกระบบไพร่มีผลให้เกิดการปลดปล่อยชาวบ้านสยามออกมาจากพันธนาการของระบบไพร่และได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของชนชั้นกลางกลุ่มใหม่เกิดขึ้นที่มีได้มีเชื้อสายจีน ชนชั้นกลางชาวสยามกลุ่มนี้ก่อให้เกิดการผลิตเพื่อขาย 2 รูปแบบ คือ ระบบนายทุนการเกษตร (Landlord) และการผลิตของเกษตรกรรายย่อย (Simple commodity production)

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ได้รับการสืบทอดจากยุคต้นรัตนโกสินทร์มาสู่หลังสนธิสัญญาเบาว์ริงภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อขยายวัฒนธรรมให้มีขอบเขตกว้างขวางขึ้นในชุมชนชาวจีน การผลิตซ้ำภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เกิดขึ้นจากการสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์จากรูปแบบเป็นทางการไปสู่รูปแบบที่ไม่เป็นทางการมากขึ้น เช่น การมีตำแหน่งราชการของผู้นำจีนในกลไกลัทธิจีน กงสุลจีน และเจ้าภาษีนาอากร ได้ถูกยกเลิกหลังการสถาปนาและขยายตัวการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่แทนที่ระบบกินเมืองในจังหวัดชลบุรี นอกจากนี้ การขยายของวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวยังนำไปสู่การจำเป็นจะต้องปราบปรามกลับอั้งยี่ให้แตกสลายไปเนื่องจากการรวมกลุ่มของชาวจีนที่ท้าทายอำนาจรัฐสยาม การทำลายสมาคมกลับอั้งยี่ดังกล่าวยังนำไปสู่การขยายตัวของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

การผลิตซ้ำของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์ในยุคปฏิรูปการปกครองหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงมีปัจจัยสำคัญคือ การสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในระดับชาติ โดยมีเงื่อนไขประกอบคือ การขยายตัวของการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่และการปราบปรามกลับอั้งยี่ของชาวจีนในจังหวัดชลบุรี การสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีผลต่อการผลิตซ้ำวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทุนนิยมเชิงอุปถัมภ์เนื่องจากชนชั้นนำกลุ่มเจ้าได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้อุปถัมภ์นายทุนจีนแทนที่ชนชั้นนำขุนนางโดยเฉพาะบทบาทของขุนนางตระกูลขุนนางทำให้สายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในจังหวัดชลบุรีมีบทบาทของชนชั้นนำกลุ่มเจ้าเป็นผู้อุปถัมภ์เป็นหลัก เช่น สายสัมพันธ์ระหว่างรัชกาลที่ 5 กับหลวงอำนาจเงินนิกร หรือ สายสัมพันธ์ระหว่างกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์กับนายอากรจีนหลี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างชนชั้นนำกลุ่มเจ้าและนายทุนจีนได้รับจากรูปแบบที่เป็นทางการมาสู่รูปแบบที่ไม่เป็นทางการเมื่อมีการสถาปนาและการขยายตัวของการปกครองส่วนภูมิภาคสมัยใหม่เนื่องจากการเข้ามาแทนที่ตำแหน่งในระบบราชการของนายทุนจีนโดยราชการส่วนภูมิภาคสมัยใหม่ เช่น การจัดเก็บภาษีแบบใหม่แทนที่ของการปกครองภูมิภาคแทนที่การที่เจ้าภาษีนาอากรของนายทุนจีน เป็นต้น